

Morgan Nilsson

ALLMÄN
GRAMMATIK

för begynnande slavister

Allmän grammatik

Andra titlar av samme författare:

Polsk basgrammatik

Tjeckisk basgrammatik

Tjeckisk baskurs

Kommande titlar:

Polsk nybörjarkurs

Slovakisk grammatik

Kort slovakisk-svensk ordbok

Slovensk grammatik

Kort slovensk-svensk ordbok

Morgan Nilsson

ALLMÄN
GRAMMATIK

för begynnande slavister

Mononen

© 2002 *Morgan Nilsson*

www.morgannilsson.se

mail@morgannilsson.se

Tryckt 2005 av L H Tryck, Ulricehamn

ISBN 91 – 973487 – 5 – 9

Version 1.1 med rättelser

Inledning

Av tradition bygger grammatiska beskrivningar av västerländska språk till stora delar på beskrivningar som en gång gjorts av grekiskans och latinets uppbyggnad och struktur. Många gånger tvingas därför andra språk in i samma beskrivningsmallar trots att deras struktur skiljer sig från de klassiska språkens i så stor grad att även beskrivningsmallarna skulle behöva modifieras. När sådana modifikationer till sist görs uppstår skillnader i den grammatiska terminologin för beskrivningar av olika språk. Samma terminologi kan därför komma att användas i olika grammatiska beskrivningar med mer eller mindre skiftande innebörd. Det finns alltså inte en given korrekt grammatisk beskrivning eller ett givet korrekt sätt att använda en grammatisk term. Snarare är det så att en stark tradition gör att man ofta anser att en viss term ”måste” användas med en viss innebörd. Många termer måste därför inom ramen för en viss grammatisk beskrivning noggrant definieras för att missförstånd inte skall uppstå.

Oerhört mycket inom grammatiken är med andra ord öppet för diskussion och det finns därför en mängd olika åsiktsriktningar, skolor och teorier. Olika beskrivningar av samma grammatiska problem kan således skilja sig åt beroende på vilken teori författaren är anhängare av.

Denna allmänna presentation av grammatik och grammatiska begrepp utgår framför allt från de speciella behov som aktualiseras vid studiet av slaviska språk.

Olika typer av språkstudium

Språket kan studeras och beskrivas med olika infallsvinkel beroende på vad man har för syfte.

Preskriptiv (eller föreskrivande) språkbeskrivning redogör för hur språket bör användas, vad som är ett gott och korrekt språkbruk.

Inom denna kategori hamnar språkvård och i de fall detta synsätt på språket drivs hårt kan man tala om **purism** (språklig renhet eller

rensning). Isländskans ordförråd påstås ofta karakteriseras av purism då man aktivt motarbetar lån av främmande ord och i stället använder sig av inhemska ord, t.ex. *talsími* eg. 'taltråd' i stället för *telefon*. Det samma gällde på 1800-talet tjeckiskan och slovenskan som då genomgick en rensningsprocess med avseende på tyska lånord, vilket har satt tydliga spår i dessa språk så till vida att de tyska lånorden lever kvar i vardagsspråket medan de slaviska, ofta nybildade orden används i högskoleområdet.

Deskriptiv (eller beskrivande) språkbeskrivning redogör för hur språket faktiskt används.

Detta innebär inte att en deskriptiv grammatik inte gör tydliga ställningstaganden om huruvida t.ex. en form anses korrekt eller felaktig. Man kan ju inte bara ange olika alternativa uttrycksätt utan att kommentera deras olika stilistiska värde. Skillnaden är att även sådana former och konstruktioner som normalt anses felaktiga behandlas och att man just skriver att ett visst uttrycksätt **anses** vara rätt eller fel, bra eller dåligt, inte att det **är** så.

Om man samtidigt studerar mer än ett språk och jämför dessa med varandra kan ett sådant språkstudium se ut på i huvudsak två sätt.

Kontrastiv lingvistik jämför språk och belyser **skillnaderna** mellan dem. Detta görs ofta för pedagogiska ändamål. Vanliga skolgrammatikor har som regel påtagliga inslag av kontrastiv framställning.

Komparativ lingvistik (eller jämförande språkvetenskap) jämför språk och belyser **likheter** mellan språk för att försöka finna det gemensamma ursprunget, ett urspråk. För svenskans och besläktade språks del försöker man finna fram till urindoeuropeiskan.

Språkens släktskap

Det komparativa språkstudiet har genom sin utforskning av språkens likheter lagt grunden för en klassificering av språken i grupper beroende på deras inbördes släktskap. Slaviska språk utgör en sådan språkgrupp med dryga tioalet mycket närbesläktade språk.

De slaviska språken brukar dessutom traditionellt delas in i tre olika undergrupper.

I öster hittar man de tre inbördes närbesläktade **östslaviska** nationalspråken **ryska**, **ukrainska** och **vitryska** samt det betydligt mindre språket karpatisk rusynska som i Slovakien 1995 fick officiell status i ett område kring staden Prešov vid gränsen till Ukraina och Polen. Samma språk talas även på angränsande områden i Ukraina och i någon mån även i Polen.

I väster finner man de **västslaviska** språken **polska**, **tjeckiska** och **slovakiska**, samt de betydligt mindre språken högsorbiska (kring den tyska staden Bautzen nära tjeckiska gränsen) och lågsorbiska (kring den tyska staden Cottbus nära polska gränsen) som båda hotar att dö ut då samtliga talare är tvåspråkiga och tyskan i de flesta fall utgör det dominerande språket. Vidare hör ytterligare ett litet språk hit, nämligen rusinskan i Vojvodina, som talas av ett litet antal personer, vars förfäder flyttade från östra Slovakien till områden kring staden Novi Sad norr om Serbiens huvudstad Belgrad.

I söder finns de **sydslaviska** språken **bulgariska**, **makedonska**, **slovenska** samt de tre inbördes synnerligen närbesläktade språken **bosniska**, **kroatiska** och **serbiska** (fram till 1990-talet som regel betraktade som ett språk, vanligtvis med namnet serbokroatiska).

Observera särskilt att ungerskan och rumänskan inte är slaviska språk, utan att ungerskan i stället på mycket långt håll är släkt med finskan och därmed är ett finsk-ugriskt språk, och att rumänskan är släkt med italienskan, franskan och spanskan och därmed är ett romanskt språk.

De slaviska språkens närmaste släktingar är vidare de **baltiska** språken, **lettiskan** och **litauiskan**.

Observera särskilt att estniskan inte är släkt med dessa båda baltiska språk utan med finskan och därmed alltså är ett finsk-ugriskt språk.

De slaviska och baltiska språken utgör tillsammans med en lång rad andra språk den indoeuropeiska språkfamljen. Här ingår vidare

- **germanska** språk, bl.a. engelska, tyska, nederländska, danska, svenska, norska, isländska och färöiska;

- latinet och de moderna **romanska** språken, bl.a. moldaviska, rumänska, italienska, franska, spanska och portugisiska;
- **keltiska** språk, bl.a. walesiska, skotska, iriska och bretonska;
- sanskrit och de moderna **indoiranska** språken, bl.a. hindi, bengaliska, persiska och romani (zigenska);

samt de enskilda språken

- **grekiska,**
- **albanska,**
- **armeniska.**

Andra språkfamiljer är t.ex.

- **semitisk-hamitiska** språk med bl.a. arabiska, hebreiska och etiopiska;
- **finsk-ugriska** med bl.a. samiska, finska, estniska och ungerska;
- **altaiska** med bl.a. turkiska, mongoliska, azerbajdzjanska och kirgiziska;
- **kaukasiska** med bl.a. georgiska, tjetjenska och dagestanska;
- **sinotibetanska** med bl.a. kinesiska, burmesiska och tibetanska;
- **austroasiska** med bl.a. vietnamesiska;
- **austronesiska** med bl.a. maori, madagaskiska, filippinska, malaysiska, javanesiska, hawaiianska och tahitiska.

I Amerika och Afrika är stora delar av språken otillräckligt utforskade för att man med någon större säkerhet skall kunna avgöra språkens släktskap. Därför sammanförs ofta dessa språk till geografiskt betingade familjer, nämligen

- **indianska** (amerikanska) språk med bl.a. mohikanska, maya, aztekiska, guarani och chiquito;
- **afrikanska** språk med bl.a. swahili, hausa.

Ett antal språk har inte kunnat påvisas stå i släktskapsförhållande till något annat språk. Detta gäller för bl.a. **baskiska, koreanska** och **japanska**.

Olika delar av språkstudiet

Man kan också välja att begränsa studiet eller beskrivningen av ett språk till enskilda delar av språkssystemet. De vanligast förekommande sådana delarna i traditionella grammatikor för utlänningar som vill lära sig ett främmande språk är följande:

Fonetik – läran om ljudens exakta uttal, hur de formas med hjälp av talorganen samt hur de låter.

Fonologi – läran om hur ljuden används i ett visst språks system, vilka uttal som räknas som varianter av samma ljud, samt om hur språkets olika ljud kan kombineras till ord.

Ortografi – rättskrivnings- och stavningslära.

Morfonologi – läran om systematiska ljudväxlingar vid böjning och bildning av ord.

Morfologi – läran om ordens böjning och om bildningen av nya ord med hjälp av ändelser och förstavelser.

Syntax – läran om hur orden fogas samman till fraser, fraser till satser och satser till meningar.

Samtliga ovan uppräknade delar av grammatiken kommer att behandlas mera i detalj längre fram i texten.

Språkvetenskapen omfattar dock ytterligare ett antal viktiga discipliner, bland annat:

SEMANTIK

Läran om ordens, böjningsformernas, frasernas och satsernas exakta innebörd eller betydelse.

Inom semantiken talar man om ords olika betydelsemässiga förhållande till varandra. Viktiga begrepp är

Synonymi – det förhållande som råder mellan ord som betyder nästan samma sak.

Synonymer är t.ex. *vacker, skön, snygg, fin, grann, söt, vän, fager, täck,*

tjusig, ljuv, praktfull, dekorativ...

Homonymi – det förhållande som råder när ett ord har flera vitt skilda betydelser.

Homonymer är betydligt vanligare i svenskan än i slaviska språk. Detta gör t.ex. att ordvitsar är mera vanligt förekommande i svenskan än i slaviska språk.

Om man vill vara mera precis kan man urskilja tre olika typer av homonymer.

Fullständiga homonymer är ord som inte kan skiljas åt annat än genom kontexten. De både skrivs och uttalas på samma sätt, t.ex. *vad* (frågeord; del av ben; något man slår; fiskeredskap), *led* (imperfekt av *lida*; imperativ av *leda*; större gata/väg; vandringsväg; rad av personer; generation; böjbart ställe på kroppen; elak; utled på något; öppning i gårdsgård; del av sammansatt ord) eller *fil* (typ av mjölk; del av gata/väg; verktyg).

Homografer är ord som skrivs på samma sätt men uttalas på olika sätt, t.ex. *kort* (en bild; inte lång), *men* (bestående skada; konjunktion)

Homofoner är ord som skrivs på olika sätt men uttalas på samma sätt, t.ex. *kol* och *kål*, *hjärna* och *gärna*, *jäst* och *gäst*, *hjort* och *gjort*, *men* och *män*.

Antonymi betyder att det råder ett motsatsförhållande mellan ord.

Antonymer är t.ex. *stor* och *liten*, *gammal* och *ung* eller *gammal* och *ny*.

LEXIKOLOGI

Läran om ordförrådet.

Som en underdisciplin kan man anse **lexikografin** – läran om hur man

skapar ordböcker men även verksamheten som sådan, dvs. det att skriva ordböcker. Det finns en lång rad olika typer av ordböcker. Några vanligt förekommande är bl.a.

- **Förklarande eller enspråkiga ordböcker**, för svenskan t.ex. *Nationalencyklopedins ordbok*.
- **Översättningsordböcker**, t.ex. svensk-rysk och rysk-svensk ordbok
- **Fackordböcker**, t.ex. ordböcker med tekniska termer eller medicinsk terminologi.
- **Slangordböcker** med antingen slangord som används av en viss geografisk, social- eller åldersgrupp, som t.ex. stockholmsslang, förbrytarslang, ungdomsslang, eller med all slang som förekommer inom ett visst nationalspråk med angivande av användargrupp.
- **Dialektordböcker** med antingen speciella ord för en viss dialekt eller med dialektala ord inom ett helt nationalspråks område med angivande av ordens förekomst inom ett större eller mindre antal dialekter.
- **Historiska ordböcker** med ord som har funnits i ett äldre stadium av ett språk men försvunnit ur språket eller fått en helt annan betydelse.
- **Ortografiska ordböcker**, t.ex. *Svenska akademiens ordlista*, dvs. en ordbok som huvudsakligen används för att kontrollera stavningen och därför i princip saknar förklaringar av ordens betydelse.
- **Förkortningsordböcker** redovisar förkortningarna i ett språk och anger hur de skall utläsas.
- **Ortoepiska ordböcker** eller **uttalsordböcker** anger hur orden i ett språk skall uttalas. På grund av olika språks olika karaktär är behovet av uttalsordböcker olika stort. För engelskans del är det t.ex. självklart att varje förklarande ordbok innehåller uppgifter om uttalet, varför särskilda uttalsordböcker inte är vanligt förekommande. För finskans del kan uttalet med sådan lätthet utläsas av stavningen att behovet av särskilda uttalsordböcker är mycket litet. Däremot är svenskan ett typexempel på ett sådant språk som gör det befogat med särskilda uttalsordböcker. Infödda har sällan problem med uttalet, varför det inte anges i förklarande ordböcker annat än vid enstaka problematiska ord. Utlänningar kan dock inte utläsa det exakta uttalet ur den något inkonsekventa svenska stavningen och en uttalsordbok kan därför vara till god hjälp när det gäller t.ex. betoning, lång/kort vokal, s.k. musikalisk accent, uttalet av vissa sj- och tj-ljud m.m. Även vid t.ex. studier av vissa slaviska språk, framför allt ryskan, kan en ortoepisk ordbok vara till god hjälp.
- **Valensordböcker** anger vilka syntaktiska konstruktioner som krävs när

man vill bygga upp en fras eller sats kring ett visst ord. Man skulle t.ex. finna att verbet *sysla* kräver objektet *med något*, medan verbet *intressera sig* kräver *för något*. På t.ex. ryska har dessa båda verb identiskt objekt. Man använder överhuvudtaget ingen preposition utan sätter objektet i en särskild form som kallas instrumentalis. Denna form används just för att beteckna det instrument eller redskap som används för att utföra en viss handling. En valensordbok kan alltså vara till mycket god hjälp vid studiet av varje främmande språk.

- **Fraseologiska ordböcker** innehåller fraser som används som stående uttryck utan ordagrann betydelse, t.ex. *hungrig som en varg* i betydelsen 'väldigt hungrig' eller *hänga ihop som ler och långhalm* 'vara oskiljaktiga'.
- **Frekvensordböcker** innehåller uppgifter om hur vanligt ett visst ord är i ett språk. Två former av listor brukar finnas, en alfabetisk lista där man anger hur många gånger ett visst ord förekommer i en textmassa om t.ex. en miljon ord, och en frekvenslista där man listar orden från det vanligaste till det ovanligaste.
- **Baklängesordböcker** listar ord sorterade från ordslutet, så att man kan hitta alla ord som slutar på samma sätt. En sådan kan vara användbar för t.ex. korsordslösare samt för den som är intresserad av ordbildning.
- **Synonymordböcker**, t.ex. den svenska *Ord för ord*, ger en rad synonymer till varje uppslagsord. En synonymordbok kan, precis som en baklängesordbok, vara användbar för korsordslösare, men är annars framför allt nyttig för den som vill skriva på ett varierat och träffsäkert sätt.
- **Namnordböcker** finns av framför allt tre olika typer: förnamnsordböcker, efternamnsordböcker och ordböcker med geografiska namn. Här förklaras framför allt namnens ursprung, men i vissa fall kan t.ex. uppgifter om uttal och böjning finnas med.
- **Citatordböcker**, t.ex. den svenska *Bevingade ord*, innehåller kända uttryck som kan härledas tillbaks till en viss person, t.ex. *Tärningen är kastad*.
- **Ordspråksordböcker**, t.ex. den svenska *Ordspråk och talesätt*, innehåller kända uttryck som inte kan härledas tillbaks till en viss person, t.ex. *Som man bäddar får man ligga*.
- **Etymologiska ordböcker**, t.ex. den svenska *Våra ord*, ger den historiska bakgrunden till ord, hur de uppstått, från vilket främmande språk de inlånats.

ETYMOLOGI

Läran om ordens ursprung och uppkomst.

T.ex. kan man få reda på att *masurka* är en dans med rötterna i det polska landskapet Mazury, medan *potatis* kommit till svenskan via engelskan och spanskan från ett snarlikt haitiskt ord, och *kåldolme* har sina rötter i turkiskan där *dolma* betyder precis samma sak och bygger på ett ord med betydelsen 'fylld, fyllning'. Ordet lär ha följt med hem till Sverige efter Karl XII:s vistelse i turkiska Bender 1709-1713 under hans krig med Ryssland.

PRAGMATIK

Pragmatiken är mycket viktig för en riktig uttolkning av budskapet i en sats. Budskapet måste nämligen inte alltid vara lika med innebörden av de ingående orden. Tankeled kan vara överhoppade, hövligheten kan kräva ett kringgående uttryckssätt i stället för en direkt fråga eller uppmaning, t.ex. *Du vet inte vad klockan är? How do you do. Vill du koka lite te?* Om man tar dessa satser bokstavligt skulle svaren kunna bli t.ex. *Jo, det vet jag. Very well, thank you. Nej, det vill jag inte.* Sådana svar uppfattas snarast som ironiska och den svarande kan bli anklagad för att märka ord. Som jämförelse kan nämnas att en ordagrann översättning av den svenska uppmaningsfrasen *Du skulle inte vilja koka te?* till tjeckiska (*Nechtěl bys uvařit čaj?*) inte blir någon uppmaning utan i stället en förfrågan med innebörden 'Vill du att jag skall koka te åt dig?'

Även tidsspännet man intresserar sig för kan begränsas på olika sätt. Man skiljer därför mellan synkron och diakron språkvetenskap.

Synkron språkvetenskap intresserar sig för språket vid en viss given tidpunkt, antingen i nuet eller någon gång i det förflutna

Diakron språkvetenskap intresserar sig för språkets utveckling genom tiden, med andra ord språkhistoria.

Det är egentligen inte det tidsspänn som studeras som är det mest avgörande för om det är frågan om synkront eller diakront språkstudium. Viktigare är infallsvinkeln. Svenska språket under 1900-talet kan t.ex. studeras såväl synkront som diakront. I en synkronisk studie tar man fram det som är typiskt för 1900-talssvenskan medan man i en diakronisk studie tar upp det som förändrats i svenskan under loppet av 1900-talet.

Fonetik *eller uttalslära*

Fonetiken är läran om ljudens uttal, hur man formar ljuden med hjälp av talorganen samt hur ljuden låter. Fonetisk transkription skrivs inom hakparenteser []. Fonetiken beskriver alltså språkljuden så detaljerat som möjligt så som de faktiskt låter i det aktuella språket. Denna disciplin har därigenom en hel del gemensamt med fysiken. Man kan beskriva språkljuden med utgångspunkt i de tre olika faserna i talakten. Man talar därför om artikulatorisk, akustisk och auditiv fonetik.

Artikulatorisk fonetik kartlägger tillvägagångssättet vid formandet av ljuden.

Akustisk fonetik kartlägger de ljud som bildas och mäter ljudens frekvens m.m.

Auditiv fonetik kartlägger hur ljuden registreras eller uppfattas, med andra ord hur ljuden låter.

I språkundervisningen ges framför allt artikulatoriska beskrivningar av de olika ljuden i ett främmande språk genom att man t.ex. beskriver hur tungan skall placeras i munnen. Detta är i många fall det säkraste sättet att uppnå ett korrekt uttal. Auditiva beskrivningar förekommer också flitigt i form av jämförelser med andra språk som den studerande möjligen kan förväntas behärska, t.ex. genom att man säger att ett visst ljud i det nya språket låter ungefär som ett visst ljud i ett annat mera känt språk, eller genom att läraren helt enkelt demonstrerar uttalet eller att uttalet finns inspelat så att eleven kan lyssna på hur ljudet skall låta.

För svenskans vidkommande måste bl.a. uttalet av vokalerna kommenteras utförligt då t.ex. kort och långt *a* i standardspråket uttalas på helt olika vis. Det långa *a*-et är betydligt mera bakre än det korta. Dessutom måste man bl.a. tillägga att i den finlandssvenska varianten av svenskan uttalas både långt och kort *a* på samma sätt, som ett mera främre eller 'ljusare' ljud.

På samma detaljerade sätt måste en förutsättningslös redogörelse beskriva uttalet för varje språkljud. I svenskan kräver i synnerhet *r*- och *sj*-ljudet grundliga kommentarer på grund av variationer i uttalet mellan olika talare och regioner.

För att kunna göra en sådan systematisk beskrivning av språkljuden använder man sig av en särskild standardiserad terminologi liksom av en uppsättning standardiserade fonetiska tecken. Denna standardisering ombesörjs av *International Phonetic Association*, varför det internationella fonetiska alfabetet även kallas för **IPA**.

Följande i IPA flitigt använda tecken kan kräva viss förklaring:

- [i] ty. *sie*, fr. *visite* (sv. *i* låter lite annorlunda eftersom tungan som regel pressas en aning mot gommen)
- [e] sv. *se*
- [ɛ] sv. *läsa*
- [æ] sv. *lära*
- [y] sv. *kyss*
- [ʉ] sv. *Kurt*
- [ø] sv. *hög*
- [œ] sv. *höst*
- [a] sv. *hatt*
- [ɑ] sv. *hat*
- [ɔ] sv. *blått*
- [o] sv. *blå*
- [u] ty. *Buch*, fr. *ou* (sv. *o* låter lite annorlunda eftersom läpparna som regel är något mera rundade)
- [ə] eng. *water*, fr. *semaine*
- [i̯] ry. *сѣн*, pl. *syn*
- [ɔ̃] fr. *son*
- [ɛ̃] fr. *fin*
- [ˈ] markerar betoning av följande stavelse
- [ː] markerar att föregående ljud är långt

- [ð] eng. *this*
- [ʎ] sp. *Argentina*, tonande variant av [x]
- [h] tonlöst h-ljud
- [ɦ] tonande h-ljud
- [j] betecknar palataliserat uttal av föregående konsonant
- [ʈ] eng. mörka l-ljud i t.ex. *build*
- [ʎ] it. *gli*, konservativt sp. *calle*
- [ŋ] sv. *infart*, *omvänd* (uttalas med övertänderna mot underläppen)
- [ŋ] sv. *tung*
- [ɲ] fr. *champagne*, sp. *señor*, it. *signore*
- [ʃ] eng. *she*
- [ç] sv. *köpa*, pl. *coś*
- [θ] [p] eng. *thing*
- [w] eng. *window*
- [x] ty. *Buch*, sp. *José*
- [z] ty. *sie*
- [ʒ] fr. *jour*, eng. *pleasure*
- [ʒ] pl. *weźmie* (eller som sv. *j* hos vissa personer i framförallt stockholmsområdet)

Även om det fonetiska tecknet [i] används både för ryskans *ы* och polskans *y* uttalas ljudet inte på samma sätt i de båda språken. Tyvärr finns det inte tillräckligt många tecken i IPA för att representera all världens olika språkljud. I stället finns små hjälptecken som punkt, plus- och minustecken för att markera olika mindre avvikelser från ett standarduttal av varje tecken. Vid normal fonetisk transkription brukar man dock vanligtvis inte orka med en sådan precis användningen av IPA:s många små hjälptecken. Allt efter behov får de fonetiska tecknen representera ett snarlikt ljud om det ljud som tecknet egentligen betecknar saknas i språket i fråga. Uttalsvärdet måste därför många gånger definieras med hänsyn till det konkreta språk man sysslar med. I svenskan får [u] och [i] beteckna det långa o- resp. i-ljudet även om det här egentligen skulle krävas små hjälptecken för att beteckna den extra stora läpprundningen vid o-ljudet och den extra smala springan mellan tungspetsen och gommen vid i-ljudet. Jämför t.ex. uttalet av *god* i svenskan, *gut* i tyskan och *good* i engelskan eller *hit* i svenskan och *hier* i tyskan och *here* i engelskan.

Dessutom tillämpar man ofta en ytterligare lite förenklad transkription genom att man inte noterar sådant i uttalet som ter sig självklart, i synnerhet för infödda talare. I svenskan låter man ofta bli att markera

lång konsonant efter kort betonad vokal eftersom detta är självklart i svenskan. Om man är svensk eller som utlänning lärt sig regeln kan den tillämpas helt mekaniskt och regelbundet. Man kan då skriva *vit* [vi:t] och *vitt* [vit] i stället för *vit* [vi:t] och *vitt* [vit:]. En annan systematisk förenkling är t.ex. att man inte behöver markera betoning i fonetisk transkription i språk som har fast betoning. I t.ex. tjeckiskan tillför det ingen intressant information om man skriver [ˈpraɦa] för *Praha* 'Prag' i stället för bara [praɦa] eftersom alla som kan lite tjeckiska vet att betoningen måste ligga först i ordet.

Om man på det här viset gör vissa förenklingar i den fonetiska transkriptionen som bygger på att användaren är infödd eller har vissa grundläggande kunskaper om uttalsregler för språket i fråga brukar man beteckna en sådan transkription med termen **broad transcription**. Den fonetiska transkriptionen har alltså gjorts lite enklare men ändå tillräckligt noggrann för att vara användbar i beskrivningen av ett visst språk.

En mycket detaljrik transkription som så långt möjligt återger det exakta uttalet kallas **narrow transcription**. En sådan transkription är användbar om man vänder sig till någon som inte har någon kunskap om språket i fråga men i stället har goda kunskaper i fonetik och hur det fonetiska alfabetet används i alla sina detaljer.

Traditionellt skiljer man på vokaler och konsonanter. Denna uppdelning upplevs ofta som alltför grov och därför tillämpas gärna följande uppdelning i stället:

Vokaler är i de flesta språk sådana ljud som på egen hand kan bilda stavelser och ord. De uttalas med minsta tänkbara hinder för luftströmmen, vilket leder till att de är de mest klangfulla ljuden med minst friktions- eller brusljud.

Halv vokaler (eller eng. glides) är ljud som befinner sig i gränslandet mellan vokal och konsonant. Vanligast är [j] och [w] som i eng. *water*. Huvudsakligen utgör de en del av en diftong. Franskan har även en yliknande halv vokal [ɥ] i t.ex. *huit* . [ɥit] 'åtta'.

Sonoranter är konsonanter som uttalas utan något stort hinder för luftströmmen. Därför blir friktionen eller brusljudet svagt. Sådana ljud är framför allt [m], [n], [ŋ], [l], [r].

Obstruenter är konsonanter som uttalas med ett större hinder för luftströmmen. Därför blir friktionen eller brusljudet vid dessa konsonantljud starkare. Sådana ljud är bl.a. [b], [p], [v], [f], [d], [t], [s], [z], [g], [k]. Obstruenterna förekommer vanligen i par om **tonande** och **tonlösa** medan sonoranterna vanligen bara förekommer som tonande. Tonlösa ljud uttalas utan att stämbandets fibrer får vibrera och generera någon ton, medan tonande ljud uttalas med utnyttjande av stämbandets fibrer. Mest påtagligt hör man skillnaden om man uttalar enstaka konsonantljud samtidigt som man håller för öronen. Stämbandets fibrer hörs då som ett mycket starkt surrande inne i huvudet. Jfr t.ex. [v] och [f].

Luftströmmens väg, det s.k. resonansrummet, spelar stor roll för ljudets kvalitet. Språkljud som endast uttalas med luftström genom munhålan kallas **oral**, t.ex. [a], [b], [g]. Språkljud som uttalas med luftström genom näshålan kallas **nasal**, t.ex. franskans nasala vokaler samt [m], [n] och [ŋ].

De olika ljuden får vidare sin karaktär av var i munnen de uttalas och på vilket sätt de uttalas. Tre faktorer urskiljs:

- **artikulatorn**, den rörliga delen av talorganen, dvs. tungan eller underläppen, sätts emot eller närmas till
- **artikulationsstället**, den fasta delen av talorganen, dvs. överläppen, tänderna eller gommen, och
- **artikulationssättet**, dvs. huruvida luftströmmen t.ex. pressas genom en trång passage, helt avspärras eller släpps ut genom näsan.

Beroende på **artikulator** kan följande konsonanttyper urskiljas:

- **Labial** uttalas med hjälp av underläppen. Sådana är framför allt [b], [p], [m], [v], [f].
- **Apikal** uttalas med hjälp av tungspetsen.
- **Koronal** (eller predorsal) uttalas med hjälp av främre delen av tungan, det s.k. tungbladet. Apikal eller koronal är framför allt [d], [t], [n], [r], [l], [s], [z], [ʃ], [ʒ].
- **Dorsal** uttalas med hjälp av tungans ovansida, den s.k. tungryggen. Sådana är framför allt [ç], [ŋ], [ʁ], [g], [k], [ŋ].

Beroende på **artikulationsställe** kan följande konsonanttyper urskiljas:

- **Labial** uttalas mot överläppen. Sådana är framför allt [b], [p], [m].
- **Dental** uttalas mot övertänderna. Sådana är framför allt [v], [f], [d], [t], [n].
- **Alveolar** uttalas mot tandvallen, dvs. den kant tandbenet utgör bakom

övertänderna. Sådana är framför allt [s], [z], [r], [l], [ʃ], [ʒ]

- **Palatala** uttalas mot den hårda delen av gommen som utgör ”tak” i munnen. Sådana är framför allt [ç], [ɲ], [ʎ].

Förutom palatala konsonanter talar man även om **palataliserade** konsonanter. Sådana palataliserade konsonanter är vanliga i flera av de slaviska språken. Hos palataliserade konsonanter har ljudet i första hand en annan artikulator och ett annat artikulationsställe. Sekundärt uttalas dock ljudet med tungryggen höjd mot gommen. Detta kan låta som om konsonanten i fråga åtföljs av ett lätt [j]-ljud. Ibland kallas palataliserade konsonanter dessutom **muljerade** eller helt enkelt **mjuka**.

- **Velara** uttalas mot den mjuka bakre delen av gommen, det s.k. gomseglet. Sådana är framför allt [ŋ], [k], [x], [ɣ] [ŋ].
- **Uvulara** uttalas mot den s.k. tungspenen. Ett sådant ljud är t.ex. det skorrande skånska r-ljudet.

Beteckningarna för artikulator och artikulationsställe kombineras ofta så att t.ex. [b], [p], [m] kallas **bilabiala**, då de uttalas med båda läpparna, och [v], [f] kallas **labiodentala**, då de uttalas med övertänderna mot underläppen.

Beroende på **artikulationssätt** kan följande typer urskiljas för **obsturer**:

- **Frikativor** (eller spiranter) uttalas genom att luftströmmen får passera genom en trång passage. Sådana ljud är framför allt [v], [f], [θ], [ð], [s], [z], [ʃ], [ʒ], [ç], [ʝ], [x], [ɣ]. De olika s-aktiga ljuden ([s], [z], [ʃ], [ʒ], [ç], [ʝ]) brukar vidare särskilt utskiljas med termen **sibilanter**.
- **Klusiler** (eller explosivor, eng. stops) uttalas genom att luftströmmen blockeras för att sedan plötsligt släppas ut genom en trång passage. Sådana ljud är framför allt [b], [p], [d], [t], [g] och [k].
- **Affrikator** uttalas genom att kombinera en klusil och en frikativa till ett ljud. De består alltså först av ett blockeringsmoment och sedan av ett moment med fri luftström genom en trång passage. Sådana ljud är framför allt [tʃ], [dʒ], [tʃʃ] och [dʒʒ] men även tyskans [pf].

Följande **artikulationssätt** kan urskiljas för **sonoranter**:

- **Lateraler** uttalas genom att luftströmmen får passera utmed sidorna på tungan. Ett sådant ljud är framför allt [l].
- **Tremulanter** (eller vibranter) uttalas genom att tungan slår ett antal slag mot artikulationsstället. Ett sådant ljud är framför allt [r].
- **Nasaler** uttalas genom att luftströmmen helt blockeras genom munhålan

och i stället får passera genom näshålan. Sådana ljud är framför allt [m], [n] och [ŋ].

Artikulator:

labial	apikal / koronal	dorsal
--------	------------------	--------

Artikulationsställe:

	labial	dental		alveolar	palatal	velar
explosivor	p b	t	d			k g
nasaler	m	ŋ	n		ɲ	ŋ
frikativor		f v	s z	ʃ ʒ	ç ʒ	x ɣ
affrikator			ts dz	tʃ dʒ	tʃ dʒ	
lateraler			ɬ	l		
tremulanter				r		

För vokalernas del är inte artikulator och artikulationsställe lika tydliga. Artikulations sättet är alltid att låta luftströmmen passera obehindrat medan den trångaste delen av passagen kan befinna sig på olika ställen i munhålan samt vara mer eller mindre trång/vid. Man talar därför om:

- **Främre** resp. **bakre** vokaler, beroende på var den trångaste delen av passagen befinner sig. Främre är framför allt [i], [e], [ɛ] och bakre [u], [o], [ɔ].
- **Höga** (eller slutna) resp. **låga** (eller öppna), beroende på tungans position i höjddel (eller passagens vidd). Höga är framför allt [i], [u] och låg [a].

Vidare uttalas vissa vokaler med läpprundning, andra utan. Man talar därför om **rundade** resp. **orundade** vokaler. Rundade är framför allt [u], [o], [ɔ]. I många språk, bl.a. i de slaviska språken, sammanfaller rundade och bakre vokaler. Alla icke-bakre vokaler är då orundade. Så är dock inte fallet i svenskan, utan vi har flera rundade icke-bakre vokaler, nämligen [y], [ɥ], [ø], [œ]. Dessa ljud är mindre vanliga i andra språk och därför ofta svåra för utlänningar att lära sig.

		främre	central	bakre
		orundad		rundad
sluten	hög	i	ɨ	u
halvsluten	medelhög	e	ə	o
halvöppen		ɛ		ɔ
öppen	låg		a	

Det är vidare viktigt att framhålla att de långa höga svenska vokaler [i], [y], [u] uttalas med betydligt mera spänd muskulatur än vad som är vanligt i andra språk. Vid [i] och [y] är passagen så trång att till och med ett frikativt biljud kan uppstå. När denna typ av biljud blir mycket starkt upplevs det även av svenskar som avvikande s.k. ”bohuslänskt i” eller ”Lidingö-i”. [y] och [u] är å andra sidan ovanligt mycket rundade och låter därför annorlunda än motsvarande ljud i de flesta andra språk.

Kvantitet eller längd är en faktor som i de flesta språk huvudsakligen är av betydelse vid vokaler. Vissa språk som finska och ungerska utnyttjar dock systematiskt längdskillnader även hos konsonanter, t.ex. *tuuli*¹ ’vind’ med lång betonad vokal, men *tuli* ’eld’ och *tulli* ’tull’ som båda uttalas med korta vokaler men med olika långt *l*. Även i svenskan spelar konsonantlängd en viss roll, men den är sekundärt beroende av vokallängd och betoning så att kort betonad vokal följs av lång konsonant, t.ex. *kall*, medan lång betonad vokal följs av kort konsonant, t.ex. *kal*. Obetonade vokaler är däremot alltid korta och följs genomgående av kort konsonant. I t.ex. finskan och tjeckiskan, som båda alltid har betoning på första stavelsen, finns inget sådant samband mellan vokallängd och betoning, och man kan mycket väl ha kort vokal i den betonade stavelsen och lång vokal i obetonade stavelser, t.ex. fi. *tulee* ’kommer’ eller tj. *dodává*² ’lägger till’. Å andra sidan finns det i t.ex. slovenskan ett ännu starkare samband mellan vokallängd och betoning än i svenskan så att i princip betonad vokal är lång och obetonad är kort.

Inget slaviskt språk utnyttjar systematiskt konsonantlängd även om enstaka fall av lång konsonant kan hittas, i synnerhet i ryskan och polskan. Vokallängd utnyttjas däremot systematiskt av några slaviska språk i väster och söder, nämligen tjeckiskan, slovakiskan, serbiskan/kroatiskan/bosniskan. Bl.a. ryskan, polskan och bulgariskan utnyttjar dock inte vokallängd.

¹ Finskan betecknar långt ljud genom dubbelteckning.

² Tjeckiskan betecknar lång vokal med accenttecken.

Fonologi eller ljudlära

Fonologin är läran om hur ljuden används i språkssystemet, vilka olika uttalsvarianter (**allofoner**) som i ett visst språk räknas som varianter av samma grundljud (**fonem**) samt om hur språkets olika ljud kan kombineras till ord. Fonologisk transkription skrivs mellan snedstreck / /. Gränsen mellan fonetiken och fonologin är dock omstridd och i många framställningar används termen fonetik även om en del av de spörsmål som här presenteras under rubriken fonologi.

Som ett belysande exempel på skillnaden mellan fonetik och fonologi kan man ta svenskans fonem /a/ som har två allofoner, ett ljusare, mera främre [a] och ett mörkare, mer bakre [ɑ]. Svenskar är som regel helt överens om att det bara är frågan om olika varianter av i grunden samma ljud. Fonetiken måste här räkna med två helt olika ljud eftersom de faktiskt låter olika och uttalas med talorganen i olika positioner, medan fonologin kan nöja sig med att behandla dem som ett ljud eftersom de upplevs på så sätt och fungerar som ett ljud i det svenska språkssystemet. T.ex. växlar uttalet i de olika böjningsformer av samma ord, jfr. *ha, har, hade, haft*. Avgörande för vilken allofon som skall uttalas är helt enkelt vokalens längd (som markeras med : eller :). Kort /a/ uttalas [a] medan långt /a:/ uttalas [ɑ:]. Denna typ av automatisk fördelning av de olika allofonerna kallas **komplementär distribution**, eftersom de båda uttalsvarianterna kompletterar varandra i olika kontexter.

Svenskan erbjuder även två olika sätt att uttala sj-ljudet, [ʃ] eller [h]. Här finns det dock inget annat än personlig smak (och dialektal och/eller social bakgrund) som styr valet av uttalsvariant. När två olika allofoner är fritt utbytbara mot varandra talar man om **fri variation**.

Vid sidan av fonetiken bör alltså även fonologin inbegripas i ett språks ljudlära. Fonologin abstraherar från det faktiska uttalet och ser bara på ljuden som delar i språkssystemet. De olika sätten att uttala *a* eller *r* står inte i konflikt med varandra. Ett *r* är ett *r* oavsett om det är rullande eller skorrande eller av annan typ. Fonologin laborerar alltså med ett enda *r* oavsett hur det egentligen låter. På samma sätt är det också med t.ex. svenskans olika *a*-ljud som inom fonologin alla uppfattas som en och samma enhet eller **fonem**. Fonemen sammanfaller alltså mera med lekmannens intuitiva uppfattning om vad ett ljud är och vilka ljud vi uttalar, än den detaljerade verklighet som fonetiken beskriver.

Fonologiskt är den ena av svenskans obestämda artiklar *en* men fonetiskt realiseras den faktiskt på en rad olika sätt beroende på vilket ljud följande ord inleds med, t.ex. [ɛmbi:l] *en bil*, [ɛŋku:] *en ko*, [ɛŋva:l] *en val*.

När det gäller fonemens kombinationsmöjligheter kan t.ex. ng-ljudet inte inleda ett svenskt ord, medan tj-ljudet endast kan förekomma i initial position (även efter prefix, t.ex. *förtjusande*). Modersmålets fonologi kan därför göra det svårt att i ett främmande språk uttala ett ljud som faktiskt finns i modersmålet därför att det i det främmande språket förekommer i en position där det är omöjligt i modersmålet. Jfr. sv. tje-ljud [ɕ] som endast kan förekomma initialt i svenskan men även i andra positioner i ryskan, t.ex. [jɪ'ɕ:ɔ] *ещё* (*eščě*) 'ännu, ytterligare, mera, också, dessutom, fortfarande'.

Ett omvänt exempel är ljudet [ŋ] som i svenskan är ett självständigt fonem och alltså förekommer självständigt som t.ex. i ordet *ung*. I de slaviska språken finns inte detta ljud som fonem. Det finns alltså inte i systemet och är därför problematiskt för slaver att uppfatta och ännu svårare att producera. Det förekommer dock i de flesta slaviska språk som en uttalsvariant av fonemet *n* före *k* och *g*. Detta leder till att slaver gärna utnyttjar detta förhållande som en räddningsplanka för att kunna uttala det aktuella ljudet med den följd att de uttalar ordet *ung* som [uŋk].

Ytterligare omvänt gäller att man i svenskan alltid uttalar ng-ljudet i stället för fonemet *n* före *g* och *k* som t.ex. i *munkorg*. Detta är dock helt främmande för ryskan som över huvud taget inte har ng-ljudet ens som fonetisk variant av fonemet /n/. Svenskar måste därför vara särskilt observanta på att inte uttala ng-ljudet i ryska ord som *банк* (*bank*) [bank] 'bank' eller *английский* (*anglījskij*) [anglījskʲij] 'engelsk'.

Betoning eller (tryck)accent

Betoningen är i vissa språk förutsägbar och i andra oförutsägbar. I finskan, tjeckiskan och slovakiskan ligger den alltid på ordets första stavelse, i franskan alltid på den sista stavelsen, i polskan på näst sista stavelsen och i makedonskan på tredje stavelsen från slutet.

Svenskan, engelskan, ryskan, ukrainskan och bulgariskan hör till den andra typen av språk, dvs. till dem som har oförutsägbar betoning.

Betoningen måste alltså läras in från ord till ord.

Betoningen kan vidare vara fast eller rörlig. Om den är fast ligger den på samma stavelse i alla böjningsformer av ett ord. Fast betoning men inte förutsägbar har vi i princip i svenskan, även om undantag av typen *réktor*, *rektörer* förekommer. Betoningen kan alltså ligga på olika stavelser i olika ord, men den rör sig ytterst sällan vid böjning.

Andra språk har rörlig betoning. Denna kan vara förutsägbar som i polskan, där den ligger på näst sista stavelsen, eller i makedonskan, där den ligger på tredje stavelsen från slutet. Rörlig är den dock i och med att den förskjuts om ordet vid böjning får ett förändrat antal stavelser.

Det mest komplicerade fallet representeras av språk som har rörlig och oförutsägbar betoning. Detta är fallet i ryskan, ukrainskan och bulgariskan. Accentens plats kan på intet sätt förutsägas och den kan dessutom förflyttas då ordet böjs.

Klitikor *eller obetonade småord*

Många småord får ingen egen betoning i satsen. dessa ord kallas klitiska ord eller klitikor och uttalas tillsammans med ett annat ord som är betonat. Klitiska är ofta pronomen, bestämda och obestämda artiklar, prepositioner, hjälpverb och vissa konjunktioner. Obetonade småord som står före ett betonat huvudord kallas **proklitiska** medan obetonade småord som står efter ett betonat huvudord kallas **enklitiska**. I exemplen fungerar de understrukna orden som klitikor.

Hon *har* ringt till mig.

Jag *såg* dig.

Om en *vecka* eller två.

Reduktion *eller försvagning*

I många språk uttalas ljud på ett reducerat eller mindre distinkt sätt i svag position i ord. Svag position kan vara t.ex. i obetonad ställning eller sist i ord. I vissa slaviska språk, bl. a. ryskan, uttalas vokaler i obetonad ställning reducerat, dvs. på ett mindre distinkt sätt. T.ex. kan ljudet [ɔ]

inte förekomma i obetonad ställning på ryska. I stället uttalas oftast [a], t.ex. *Москва́* (*Moskvá*) [mas'kva]. På motsvarande sätt förekommer normalt inte [ɛ] i obetonad ställning utan ersätts av [i], t.ex. *рестора́н* (*restorán*) [r'istar'an] 'restaurang'.

En annan typ av reducerat uttal i svag position är avsaknaden av tonande obstruenter sist i ord. Ordslut är en svag position där stämbandston inte realiseras i ryskan. Det heter därför t.ex. *Оле́г* (*Olég*) [a'lʲɛk] och *хлеб* (*chleb*) [xlʲɛp] 'bröd'. Detta fenomen kallas traditionellt **slutljudsskärpning** och återfinns även i t.ex. tyskan, där *Hund* uttalas [hunt].

Spridning

En beståndsdel av ett ljud kan också spridas till angränsande ljud. I de allra flesta språk är det omöjligt för en tonande och en tonlös obstruent stå intill varandra. Om en sådan situation ändå uppstår vid t.ex. ordbildning eller böjning löses detta genom att ton eller tonlöshet sprids. Detta fenomen kallas traditionellt för **assimilation**, eftersom de båda ljuden blir mera lika varandra. Lösningen kan dock se olika ut i olika språk. På svenska är det alltid tonlösheten som sprids, t.ex. *havsörn* [-fs-] eller *finns det* [-st-]. I de slaviska språken är det i stället så att både ton och tonlöshet sprids men att riktningen är konstant, alltid från höger till vänster, alltså baklänges i ordet. Därför kallas detta för **regressiv** assimilation. Vad som återfinns i det andra av de svenska exemplen kallas däremot för **progressiv** assimilation eftersom spridningen här går framåt i ordet.

I slaviska språk kan alltså resultatet bli både ett tonande och ett tonlöst uttal, beroende på det senare av ljuden i gruppen, t.ex. tj. *kdo* [gdɔ] 'vem', *kavka* [kafka] 'kaja'

Ortografi eller rättskrivning

Inom ortografin talar man om **grafem** eller skrivtecken. Grafem och bokstav behöver inte alltid vara riktigt det samma. När de grundläggande latinska bokstäverna inte räcker till för att representera alla ljud i ett språk kan man använda kombinationer av grafem. Tjeckerna, precis som

spanjorerna, har en sådan kombination, *ch*, som de anser utgöra en bokstav och som i det tjeckiska alfabetet kommer efter *h*. Två grafem som på så sätt tillsammans utgör en beteckning för ett ljud som t.ex. tj. *ch* eller sv. *sj* och *tj* kallas för **digrafer**. Vidare är *skj* en svensk **trigraf**. Det är däremot ganska sällan så att digrafer betraktas som en bokstav. Så är ju t.ex. inte fallet i svenskan. I spanskan och tjeckiskan betraktas däremot *ch* som **en** bokstav och i tjeckiska korsord skall *ch* in i en enda ruta. Vidare bör båda tecknen förekomma som självständiga tecken i språket i fråga för att man skall kunna tala om en verklig digraf. Ryskans *ь* är därför knappast någon digraf. Visserligen finns ju det enkla tecknet *ь*, men det gör inte *ь*.

Ett annat sätt att lösa bristen på skrivtecken i ett språk är att lägga till små hjälptecken över eller under det grundläggande grafemet. Sådana tilläggstecken kallas **diakritiska tecken**. I svenskan har vi tre bokstäver med diakritiska tecken, nämligen *å*, *ä*, *ö*. Även här skiljer sig språk åt i huruvida grafem med diaritiska tecken betraktas som särskilda bokstäver eller inte. I svenskan anser vi att *å*, *ä*, *ö* är särskilda bokstäver och de har sin givna plats sist i alfabetet. I tyskan däremot anses *ä*, *ö*, *ü* bara vara varianter av de grundläggande bokstäverna och orden i en ordbok ordnas så att t.ex. *Ärmchen* 'liten arm' kommer före *armlos* 'armlös'.

I svenskan dyker även accenttecknet upp som diakritiskt tecken i vissa lånord, jfr. *idé* och *ide*, men i detta fall betraktas inte *é* som en särskild bokstav, på samma sätt som tyskans *ä*, *ö*, *ü*. Vidare kan man fråga sig om pricken över *i*, *j* är ett diakritiskt tecken. Svaret får nog bli att så inte är fallet i svenskan eftersom vi inte har motsvarande bokstav utan denna prick. I turkiskan är dock pricken över *i* ett diakritiskt tecken eftersom man i detta språk skiljer på *I*, *ı* och *İ*, *i*.

Bland de slaviska språken har polskan till stor del digrafer för att representera specifikt slaviska ljud, medan alla övriga slaviska språk som skriver med latinskt alfabet i princip har valt att använda diakritiska tecken. Polskans *sz*, *cz*, *rz* motsvarar tjeckiskans *š*, *č*, *ř*. De språk som använder kyrilliskt alfabet har å andra sidan mycket få digrafer och diakritiska tecken. Ett exempel på bruket av diakritiskt tecken är dock skillnaden mellan *u* (*i*) och *ü* (*j*) i ryskan och bulgariskan.

På grund av förekomsten av digrafer sammanfaller antalet grafem i ett ord inte alltid med antalet fonem, t.ex. *tjīng* /ciŋ/, *Kjell* /cɛl/. Vidare kan i många språk ett och samma fonem skrivas på olika sätt i olika ord.

Engelskan och franskan, men även svenskan, är goda exempel på detta, t.ex. *choklad, gelé, sergeant, José, schäfer, sheriff, explosion, sju, skjuta, sköt, diskussion, Nässjö, östgöte, Kristianstad, stjärna, station*. I de slaviska språken råder generellt ett betydligt mera regelbundet förhållande mellan fonem och grafem.

Interpunktion – läran om hur man använder skiljetecken. När det gäller användandet av kommatecken skiljer man mellan grammatisk kommativering som tillämpas i de flesta slaviska språk liksom i t.ex. tyskan. Här sätts kommatecken mellan huvudsats och bisats samt före och efter inskjutna satsdelar, liksom vid uppräkningspunkter. I svenskan och engelskan tillämpas i stället till stor del pauseringskommatering, vilket innebär att kommatecken sätts där det vid uppläsning känns naturligt att göra en kort paus.

Vidare kan påpekas att många språk, bl.a. norskan, danskan, tyskan och flera slaviska språk skiljer ordningstal från grundtal genom att sätta en punkt efter ordningstalen, t.ex. no. 24. *desember* eller slk. 1. *máj*.

Morfonologi eller ljudväxlingar inom formlära

Inom morfologin förekommer ofta systematiska ljudväxlingar mellan olika böjningsformer eller vid ordbildning. Sådana växlingar förekommer av både vokaler och konsonanter.

I svenskan är det vanligt med **vokalväxlingar** mellan presens, imperfekt och supinum av starka verb, t.ex. *sitter, satt, suttit*. Just denna typ av växling i de germanska språken kallas **avljud**. En annan typ av vokalväxling, s.k. **omljud**, har vi i nominalböjningen, t.ex. *mus, möss; bok, böcker; ung, yngre*.

Svenskan visar även prov på **konsonantväxlingar**, i alla fall i uttalet, t.ex. *skära, skar*. I de slaviska språken är det framför allt konsonantväxlingar som är aktuella, t.ex. *сказáть (skazát)* 'säga', *скажу́ (skažú)* 'jag skall säga'. Eftersom det här historiskt sett är frågan om en spridning av ett efterföljande /j/ till det föregående /z/ som först bara blev palataliserat och därefter helt smälte samman med /j/ till [ʃ] är den traditionella termen för detta fenomen **palatalisering**. Sett ur ett synkront perspektiv är dock termen konsonantväxling mera adekvat.

I de flesta språk förekommer vidare s.k. **flyktig vokal** för att splittra upp obekväma konsonantanhopningar. I svenskan har vissa substantiv en flyktig vokal i singular då ordet saknar ändelse, t.ex. *cykel*, *finger*, *gammal* men i plural *cyklar*, *fingerar*, *gamla*. På samma sätt skjuts ett *-e* in i verbens presensformer om stammen slutar på konsonant. Stammen sammanfaller med uppmaningsformen imperativ och presensändelsen är *-r*. Det heter därför *arbeta!* och i presens *arbetar*, men av *köp!* får vi *köper*, inte **köpr*.³ Däremot får vi av stammen (imperativen) *kör!* även presensformen *kör* då vi i svenskan låter de båda r-en smälta samman i stället för att sätta in en flyktig vokal. På norska och danska heter det dock *kører*. I de slaviska språken är flyktig vokal ett mycket vanligt fenomen. I t.ex. tjeckiskan heter 'en hund' *pes*, medan 'hundar' heter *psi*.

³ Stjärna används för att beteckna en felaktig form.

Morfologi *eller formlära*

Inom morfologin behandlas **ordböjning**, dvs. böjningen av orden i de böjbara ordklasserna i olika former med hjälp av ändelser, liksom **ordbildning**, dvs. bildningen av nya ord genom **avledning**, dvs. med hjälp av ändelser och förstavelser.

Det skall dock nämnas att inte alla är överens om att ordbildningen är en del av morfologin. Vissa anser att morfologin endast omfattar böjningsläran. Ordbildningen utgör i sådana fall en egen disciplin.

Inte alla ord böjs. Man brukar räkna med nio olika typer av ord i språket. Dessa typer kallas ordklasser och av tradition räknar vi i svenskan med följande:

- substantiv (tingord)
- adjektiv (egenskapsord)
- pronomen (ersättningsord)
- räkneord
- adverb (sättsord)
- verb (handlingsord)
- prepositioner (relationsord)
- konjunktioner (bindeord)
- interjektioner (utropsord)

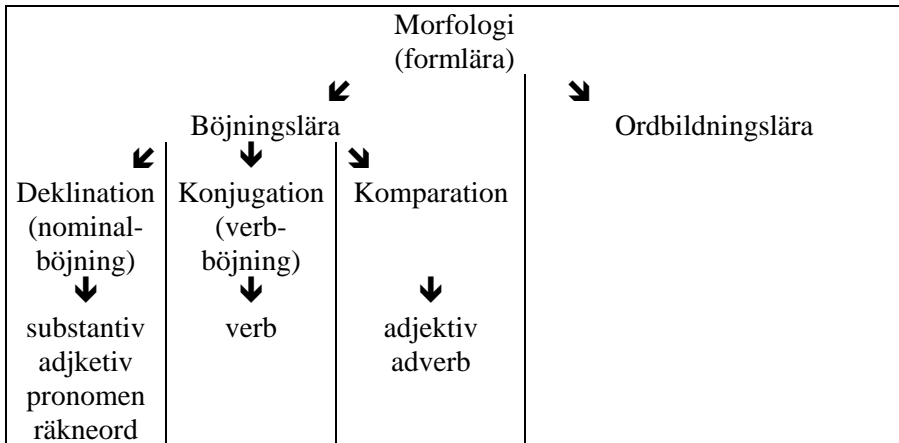
Böjning sker inom sex av dessa, nämligen substantiv, adjektiv, pronomen, räkneord, adverb och verb.

Fyra av dessa ordklasser, nämligen substantiven, adjektiven, pronomenen och räkneorden har i många språk en relativt enhetlig böjning i kasus, numerus och genus. Denna typ av böjning kallas **deklination**. De fyra ordklasserna substantiv, adjektiv, pronomen och räkneord kallas sammantaget för **nomen**. Synonymt med deklination används därför även **nominalböjning**.

Verben å andra sidan böjs framför allt i tempus, person och numerus. Många språk böjer vidare i modus och diates. Verbböjning kallas även för **konjugation**. Denna term får inte blandas samman med ordklassen *konjunktioner*.

Slutligen kan adjektiv och adverb böjas i olika grader. Denna typ av böjning kallas **komparation**.

Detta kan sammanfattas i nedanstående tabell.

Orden böjs i olika former för att signalera:

- ordets funktion i satsen, dvs. satsdel, t.ex. som subjekt, objekt eller adverbial;
- för att uttrycka olika semantiska (betydelsemässiga) kategorier, t.ex. plural (flertal), imperfekt (dåtid) eller imperativ (uppmaning);
- för att genom kongruens (överensstämmelse i de olika böjningskategorierna) markera att ett visst ord betydelsemässigt hör samman med ett annat ord som står i samma böjningsform.

Det är inte alltid som alla sådana grammatiska kategorier uttrycks genom böjning. I vissa fall används i stället små grammatiska hjälpord som t.ex. prepositioner, adverb och hjälpverb. Så är t.ex. ofta fallet vid komparering i svenskan. Man talar därför om **syntetiskt** bildade former (sammansatta former, bildade med hjälp av ändelser) och **analytiskt** bildade former (upplösta former, bildade med hjälp av småord). Eftersom det egentligen bara är frågan om morfologi i de syntetiska formerna brukar man också tala om morfologiskt resp. syntaktiskt markerade kategorier. När man fogar samman två ord för att uttrycka en viss grammatisk kategori är ju detta egentligen ett syntaktiskt fenomen, då ju syntaxen behandlar just hur ord fogas samman till större enheter som t.ex. fraser.

Syntetiska former Morfologiskt markerade kategorier	Analytiska former Syntaktiskt markerade kategorier
<i>intressantare</i> <i>misshandlades</i> <i>lärarinna</i> <i>husets tak</i>	<i>mer intressant</i> <i>blev misshandlad</i> <i>kvinnlig lärare</i> <i>taket på huset</i>

Vissa språk är till sin karaktär mera syntetiska medan andra är mera analytiska. T.ex. kinesiskan och thailändskan saknar praktiskt taget böjning och kan därför sägas vara analytiska (eller isolerande) språk. I stället för böjning markeras ordens förhållande till varandra i satsen genom ordföljden eller med hjälp av små grammatiska ord motsvarande våra prepositioner och adverb.

Språk som latin och grekiska med extrem formrikedom kan sägas vara utpräglade representanter för syntetiska språk. De flesta språk befinner sig dock någonstans på en flytande skala mellan syntetiskt och analytiskt, men man kan dock lugnt påstå att t.ex. ryskan är betydligt mera syntetisk än svenskan, medan svenskan i sin tur är en aning mera syntetisk än t.ex. engelskan som faktiskt är nästan helt analytisk.

När det gäller syntetiskt bildade former brukar man vidare skilja på två olika typer. Den ena typen av former bildas genom **flexion** medan den andra bildas genom agglutination. Med flexion menas att man med en ändelse uttrycker mer än en betydelse, t.ex. uttrycker polskans *-om* samtidigt både dativ och plural. **Agglutination** innebär att man till ett ord fogar en rad olika ändelser, i princip en ändelse per betydelse som skall uttryckas, så att finskans *-i-* uttrycker plural medan *-lle* uttrycker dativ både i singular och plural.

I engelskan uttrycks de olika rumsrelationerna analytiskt med prepositioner medan plural uttrycks syntetiskt med ändelse. I polskan uttrycks både plural och majoriteten av rumsrelationerna med ändelse medan ett par av rumsrelationerna uttrycks med preposition. Det går dock inte att urskilja någon särskild ändelse för plural. Rumsrelationen och pluralen bakas samman i samma ändelse. *-ów*, *-om* och *-ach* bär sådan dubbel information. Denna otydlighet är typisk för flekterande språk. I turkiskan har varje rumsrelation sin ändelse och pluralen sin. I plural läggs först pluraländelsen till ordet och därefter samma rumsrelationsändelse som i singular. Denna tydlighet är typisk för

agglutinernade språk.

Övervägande analytiskt	Övervägande syntetiskt	Syntetiskt	Syntetiskt
	Flekterande	Övervägande agglutinerande	Agglutinerande
the house	dom <i>polska</i>	talo <i>finska</i>	ev <i>turkiska</i>
of the house	domu	talon	evin
to the house	domowi	talolle	eve
in the house	w domu	talossa	evde
from the house	z domu	talosta	evden
the houses	domy	talot	evler
of the houses	domów	talojen	evlerin
to the houses	domom	taloille	evlere
in the houses	w domach	taloissa	evlerde
from the houses	z domów	taloista	evlerden

Väldigt få språk är dock helt och hållet analytiska, flekterande eller agglutinernade. I de flesta fall kan man finna spår av alla dessa tre strategier i ett och samma språk.

Vidare bildas i vissa fall former som betydelsemässigt hänger samman med utgångspunkt i två helt olika stammar. Sådana former kallas för **suppletivt** bildade former eller suppletivismer, t.ex. *liten*, *litet*, *lilla* men i plural *små* och i komparativ och superlativ *mindre*, *minst*, eller *gammal* men *äldre*, *äldst*. Ryskan (m.fl. slaviska språk) har t.ex. den suppletiva pluralformen *люди* (*ljúdi*) av substantivet *человек* (*čelovék*) 'människa'.

Oböjliga ord

De tre ordklasserna prepositioner, konjunktioner och interjektioner behandlas inte inom morfologin eftersom de inte böjs i olika former och som regel inte heller är inblandade i någon ordbildning genom avledning.

Över huvud taget är det så att det i vissa ordklasser knappast kommer till några nya ord medan det i andra kommer till nya ord i en strid ström. Den ordklass som troligen får det mest intensiva nytillskottet är substantiven. Likaså dyker det upp en hel del nya verb och adjektiv. Dessa ordklasser kallas därför ofta för **öppna**. Till de öppna måste man även räkna interjektionerna och för dessa är det väl bara fantasin som sätter gränserna. Slutligen får också adverbena räknas hit, då dessa hänger nära samman med adjektiven.

Bland prepositioner, konjunktioner, räkneord och pronomen dyker det väldigt sällan upp nya ord. Dessa kallas därför **slutna** ordklasser.

Gemensamt för böjning och avledning är att det handlar om kombination av mindre byggstenar till större enheter. Dessa byggstenar kallas **morfem**. Ett morfem är en betydelsebärande del av ett ord som inte kan delas i flera ännu mindre betydelsebärande delar.

Man brukar räkna med följande olika typer av morfem:

Rot kallas det eller de betydelsemässigt grundläggande morfemet(-en) i ett ord, t.ex. /soff/- i *sofforna*. Rötter upplevs ofta på ett naturligt sätt höra hemma i en viss ordklass, t.ex. den substantiviska roten /hus/-, den adjektiviska roten /röd/-, eller verbrotten /sitt/-. Med tillägg av suffix kan nya ord bildas som hör hemma i andra ordklasser. Av den substantiviska roten /hus/- kan man bilda verbet *husera*.

Prefix (eller förled) är ett morfem som placeras före en rot, t.ex. det negerande prefixet /o/- i *olycka* eller /in/- i *inadekvat*.

Suffix (eller ändelse, efterled) är ett morfem som placeras efter en rot, t.ex. det adjektivbildande suffixet /lig/ i *lycklig*, possessivsuffixet /-s/ i *Gunnars* eller det substantivbildande suffixet /-ning/ i *blandning*. Ett och samma ord kan samtidigt bestå av flera rötter, prefix och/eller suffix.

Infix är ett morfem som infogas inuti roten. Denna typ av morfem är ovanlig i indoeuropeiska språk, men kan anses förekomma i ett litet antal fall vid bildandet av vissa verbformer i slaviska språk.

Affix används som en samlingsterm för prefix, suffix och infix.

Affixen brukar indelas i **böjningsaffix** och **avledningsaffix**.

Böjningsaffixen är i de för oss vanligaste främmande språken så gott som alltid suffix (böjningssuffix eller böjningsändelser), men enstaka exempel på böjningsprefix förekommer också, t.ex. vid bildningen av superlativ i många slaviska språk, då ett prefix /naj/- sätts framför adjektivets rot, t.ex. slovenskans *bogat*, *bogatejši*, *najbogatejši* 'rik, rikare, rikast'.

När det gäller avledningsaffix förekommer både avledningsprefix och avledningssuffix, även om de senare överlag är vanligast.

/o/-/akt/-/sam/-/het/-/en/-/s/ består av sex morfem, en rot, tre avlednings-

affix, varav ett avledningsprefix och två avledningsuffix, samt slutligen två böjningssuffix (eller böjningsändelse) för bestämd form resp. ägande.

Samma morfem kan i olika ord uppträda i något olika skepnad. Sådana varianter av i grunden samma morfem kallas **allomorfer**. I orden *gatsten* och *gatukök* kan man hävda att man har två olika allomorfer /gat/- och /gatu/- om man inte väljer att behandla /u/- som ett eget fogmorfem som i så fall skulle bli en allomorf till det /s/- som annars är det vanliga i svenska sammansättningar. I *liten*, *litet*, *lilla* bör /lit/- och /lil/- kunna betraktas som två allomorfer. Dessa två har rent av en tredje allomorf /små/ som används i plural, men här föreligger inget släktskapsförhållande. /små/ sägs därför utgöra en **suppletivism** i förhållande till de båda andra allomorferna.

När två rötter fogas samman till ett nytt ord talar man om **sammansättningar**. I germanska språk är sammansättningar mycket vanliga medan de i slaviska språk är mycket ovanliga. Det är framför allt när vi i svenskan sätter samman två substantiviska rötter till ett sammansatt substantiv som man i de slaviska språken måste ta till helt andra strategier.

Den ena strategin går ut på att motsvarigheten till den första delen av den svenska sammansättningen uttrycks som ett adjektiv med t.ex. avledningsändelsen /ov/- plus böjningsändelse så att *busstation* på slovakiska heter *autobusová stanica*.

Den andra strategin går ut på att motsvarigheten till den första delen av den svenska sammansättningen uttrycks som ett substantiv i genitiv och placeras efter den andra delen av den svenska sammansättningen så att *tunnelbanestation* på tjeckiska heter *stanice metra* eller *bankchef* på ryska *дирéктор бáнка* (*diréktor báнка*).

De slaviska språken uppvisar vidare en mycket vanlig typ av ordbildning som nästan helt saknas i svenskan, nämligen bildningen av **diminutiver**. Dessa ord betecknar att något är mindre eller gulligare eller att talaren har en mera emotionell inställning till det som ordet betecknar. Enstaka diminutiver förekommer dock även i svenskan och de är vanligast i barnspråk, t.ex. *fossing*, *kossa*, *vovve* eller *fanken* men bildas även av vissa personnamn, t.ex. *Olle*, *Pelle*, *Kalle*, *Bosse*, *Lasse*, *Sivan*, *Gunsan*.

För att återkomma till böjningsläran har nomen (substantiv, adjektiv,

pronomen och räkneord) i alla slaviska språk utom bulgariskan och makedonskan kategorierna genus, numerus och kasus. Bulgariskan och makedonskan saknar dock i princip kasusböjning.

Substantiv

Genus betyder egentligen kön, men den grammatiska genusindelningen har egentligen inte så mycket med biologiskt kön att göra, utan är i stället ett sätt att dela in substantiven i ett antal olika grupper. Varje grupp har olika egenskaper med avseende på böjning och olika krav på överensstämmande böjning hos sina bestämnigar. Varje substantiv har alltså ett visst genus som en inneboende egenskap. De övriga ordklasserna har olika former för de olika genusen och valet av genus är beroende av det substantiv man syftar på.

Svenskan har två genus, n-genus (eller utrum) och t-genus (eller neutrum), t.ex. *en snäll man*, *en ung kvinna*, *en gammal bil* men *ett snällt statsråd*, *ett ungt biträde*, *ett gammalt hus*. I båda genusen finns ord som betecknar person av manligt såväl som kvinnligt kön och ord som betecknar ting.

Sexus är en kategori som avser ett begrepps biologiska kön. Här får man i svenskan en indelning i män, kvinnor och ting. Om man kombinerar genus och sexus till ett gemensamt system får man sex olika möjligheter.

	man	kvinna	ting
utrum	<i>en man</i>	<i>en kvinna</i>	<i>en bil</i>
neutrum	<i>ett statsråd</i> <i>ett hembiträde</i>	<i>ett statsråd</i> <i>ett hembiträde</i>	<i>ett hus</i>

Detta system kommer maximalt till uttryck vid de personliga pronomenen. Här uttrycks maskulint sexus med *han*, feminint sexus med *hon*, och avsaknad på sexus med *den* eller *det* beroende på ordets genus (utrum eller neutrum). I alla andra sammanhang tar man dock endast hänsyn till det grammatiska genuset.

	man	kvinna	ting
utrum	<i>han</i>	<i>hon</i>	<i>den</i>
neutrum	<i>han</i>	<i>hon</i>	<i>det</i>

Detta gör att man i äldre beskrivningar av svenskan finner ett system med fyra genus: maskulinum (*en man*), femininum (*en kvinna*), neutrum (*ett hus*) och reale (*en bil*). Ord av den mindre vanliga typen *ett hembiträde* blir då liksom över men anses som regel av formella skäl tillhöra gruppen neutrer.

Samtliga slaviska språk har tre genus: maskulinum, femininum och neutrum. I dessa språk finns ord för personer och ting i samtliga dessa grupper. Ordets grammatiska genus bestäms framför allt av ordslutet. Maskulina substantiv slutar i ryskan på konsonant eller *-b* (mjukt tecken), feminina på *-a*, *-я* eller *-ь* (*-a*, *-ja* eller mjukt tecken) och neutrala på *-o*, *-e* eller *-ě* (*-o*, *-e* eller *-jo*). Maskulina är alltså t.ex. *сын* (*syn*) 'son', *дом* (*dom*) 'hus', feminina är *женá* (*žená*) 'hustru', *дочь* (*doč'*) 'dotter', *кни́га* (*kníga*) 'bok', och neutrala är t.ex. *окно́* (*oknó*) 'fönster' och *мо́ре* (*móre*) 'hav'. Biologiskt kön har dock i princip företräde framför grammatiskt genus så att ordet *на́на* (*pápa*) 'pappa' är maskulint trots att det slutar på *-a*.

I de slaviska språken förekommer också indelningar av substantiven som skär rakt genom de grundläggande genuskategorierna även om denna indelning inte är någon direkt motsvarighet till svenskans sexus. Den slaviska kategori benämns **animathet** (besjäladhet). Man gör en åtskillnad mellan **varelsebetecknande** (eller **animata**/besjälade) och **tingbetecknande** (eller **inanimata**/icke-besjälade) substantiv. I ryskan aktualiseras denna kategori i ackusativ där man i maskulinum singular och alla genus i plural har olika ändelser för varelser och ting. Varelserna får samma ändelse som i genitiv medan tingen får samma ändelse som i nominativen, t.ex.

Nom	<i>сын</i> (<i>syn</i>) 'son'	<i>дом</i> (<i>dom</i>) 'hus'
Ack	<i>сы́на</i> (<i>sýna</i>)	<i>дом</i> (<i>dom</i>)
Gen	<i>сы́на</i> (<i>sýna</i>)	<i>до́ма</i> (<i>dóma</i>)

Numerus betyder antal. De flesta språk skiljer mellan **singular** (ental) och **plural** (flertal). Vissa språk har dock särskilda böjningsformer för **dualis** (tvåtal). Så är fallet i de slaviska språken slovenska och sorbiska, varav det senare, som dessutom finns i två varianter, sakta håller på att dö ut och endast talas av några tusental personer i sydöstra delen av östra Tyskland kring städerna Bautzen (på sorbiska Budyšin) och Cottbus (på sorbiska Choćebuz).

Vissa substantiv förekommer inte i singular utan bara i plural, oavsett om

de syftar på ett objekt eller flera. För att uttrycka ett objekt får man då på svenska använda en omskrivning med *ett par*, t.ex. *ett par glasögon*, *ett par löständer*. *Ett glasöga* eller *en lös tand* är ju någonting helt annat. Substantiv som på det här sättet endast förekommer i plural kallas för **plurale tantum**. Många geografiska namn är plurale tantum både i slaviska språk och i svenskan, t.ex. *Alperna*, *Anderna* och *Maldiverna*.

Species (eller bestämdhet) är en kategori som saknas i många av världens språk. Som regel räknar man med en motsättning mellan bestämd och obestämd form, men det kan också vara av intresse att särskilt räkna med en artikellös form. Svenskan får då de tre formerna *bil*, *en bil*, *bilen*. De flesta slaviska språk har ingen direkt motsvarighet till denna distinktion. Bestämd och obestämd artikel saknas i alla slaviska språk utom bulgariskan och makedonskan. Helt utan medel står dock inte de övriga. Med hjälp av ordföljden kompenserar de denna brist till en del. Det bestämda placeras gärna tidigt i satsen och det obestämda sent i satsen. När man analyserar denna typ av ordföljdsrelaterade frågor talar man om **satsperspektiv**. Det som är tidigare bekant i satsen kallas **tema** (eller eng. **topic**) och den nya informationen för **rema** (eller eng. **comment**). Tema och rema är ingen direkt motsvarighet till bestämd och obestämd form men vissa paralleller kan lätt iaktas.

В автобусе люди. (*V avtóbuse ljúdi.*) 'I bussen finns det människor.'

Люди в автобусе. (*Ljúdi v avtóbuse.*) 'Människorna är i bussen/en buss.'

Kasus uttrycker nomenets uppgift i satsen. Vissa språk har inte kasusböjning och då måste subjekt och objekt uttryckas genom att de har en fast position i satsen. Ordföljden kallas då bunden. Till denna typ av språk hör svenskan. Den enda rest av kasusböjning som återstår i svenskan är ändelsen *-s*. Denna form kallas traditionellt genitiv, men endast en av de funktioner som är vanliga hos genitiven i andra språk finns kvar i svenskan, nämligen att uttrycka ägare. Termen **possessiv** vore därför mera adekvat.

Många språk uppvisar de fyra kasusen nominativ, akkusativ, genitiv och dativ. Ryskan uppvisar ytterligare två, nämligen lokativ och instrumentalis, och många andra slaviska språk har dessutom en vokativ.

Nominativ används huvudsakligen för att uttrycka satsens subjekt, men ofta även satsens predikatsfyllnad.

Akkusativ används för att uttrycka det direkta objektet, alltså den eller

det som blir utsatt för handlingen i satsen, t.ex. *Jag känner honom*.

Genitiv används i en rad olika funktioner, framför allt som **possessiv genitiv**, dvs. för att uttrycka ägare, vidare som **partitiv genitiv**, dvs. för att uttrycka en obestämd mängd, t.ex. *Vill du ha te?* liksom efter olika ord som uttrycker mängd, t.ex. *en massa bilar, ett glas öl*, samt i flertalet slaviska språk också efter siffror från fem och uppåt. Dessutom förekommer **negationens genitiv**, dvs. att det direkta objektet i en negerad sats står i genitiv, t.ex. *Jag känner hennes inte*.

Lokativ används endast efter ett fåtal prepositioner, men historiskt sett användes detta kasus självständigt för att ange befintlighet på en plats. Ännu i dag är lokativen vanligast i denna betydelse men då tillsammans med någon av prepositionerna *i* eller *på*.

Dativ används framför allt för att beteckna den som drar nytta eller blir lidande av handlingen i satsen, oftast den som får något eller den man tar något ifrån, t.ex. *Jag skall ge hennes en present, Jag har gömt glasögonen för honom*.

Instrumentalis används framför allt för att uttrycka det redskap man använder för att utföra en handling, men det är också vanligt att predikatsfyllnaden står i instrumentalis, t.ex. *Jag skriver med en penna, Vi skall åka bil dit. Han valdes till kung*.

Vokativ används för att markera direkt tilltal och är därför allra vanligast av egennamn, t.ex. *Helena, kom hit!* Vokativ förekommer inte inuti satser utan utgör självständiga utrop. I göteborgskan finns en särskild form *dô* som bara kan användas när man tilltalar någon till skillnad från den vanliga formen *du* som subjekt i en sats.

Dessutom kan de olika kasusen förekomma efter vissa verb och prepositioner utan att det egentligen finns någon annan förklaring än att dessa verb och prepositioner kräver en viss bestämd form. Detta kallas för att verbet eller prepositionen styr ett visst kasus eller har en viss **rektion**.

Slutligen kan man beroende på betydelse och egenskaper vad gäller böjning m.m. gruppera substantiven på olika sätt.

Substantiven brukar delas upp i **egennamn** (eller **propria**) och övriga, vanliga substantiv. Egennamnen delas vidare upp i **personnamn** (inklusive djurnamn), t.ex. *Pernilla* eller *Fido*, och **geografiska namn** (eller **ortnamn**, som termen till trots inte bara omfattar namn på orter), t.ex. *Kebnekaise, Stockholm, Norge* eller *Klarälven*.

De vanliga substantiven delas i sin tur upp i två grupper beroende på om

de går att kombinera med siffror som *en/ett, två, tre...* eller inte. De som kan kombineras med siffror kallas då **styckord**, eller kanske mera ofta **countables**, medan de som inte kan kombineras med siffror kallas **massord** eller **uncountables**. Eftersom massord inte kan kombineras med siffror har de heller ingen pluralform.

Både bland styckorden och massorden hittar man ord som betecknar **abstrakta** begrepp. Vissa abstrakta begrepp kan alltså räknas medan andra inte kan räknas. Gränsen är dock svår att dra exakt eftersom olika personer kan ha lite olika föreställningar om vilka abstrakta ord som kan räknas och vilka som inte kan räknas. Exempel på **abstrakta styckord** skulle kunna vara t.ex. *lag, påhitt, idé, besvär*, medan exempel på **abstrakta massord** skulle kunna vara t.ex. *kärlek, hopp, glädje, förvåning*.

Övriga typer av substantiv betecknar konkreta föremål och man kan bland de konkreta substantiven urskilja ytterligare en typ av ord som finns både bland styckorden och massorden, nämligen de **kollektiva substantiven**. Kollektiva substantiv utgör beteckningar för grupper av föremål på ett sådant sätt att man inte lägger tonvikten på de enskilda ingående föremålen utan på gruppen som helhet. **Kollektiva styckord** är t.ex. *publik* (som beteckning för en grupp åskådare) eller *hjord* (som beteckning för en grupp djur). Att det är frågan om styckord är ju uppenbart då man kan räkna antalet *publiker* eller *hjordar*. Kollektiva massord är å andra sidan t.ex. *mygg*. När detta ord används avses en obestämd mängd till skillnad från ordet *mygga*, pl. *myggor*, som avser en eller ett antal individer. Detta är troligen det enda svenska ord som har en helt avvikande form för kollektivt massord. Vanligt är annars att styckordets singularform även används som kollektivt massord, t.ex. *en svamp, två svampar* men *mycket svamp*. Karaktäristiskt är just att man använder *många* framför styckord i plural och *mycket* framför kollektiva ord. Fler ord av samma typ är bl.a. *spik, skruv, lök, älg* och *frukt*. Just *frukt* är lurigt eftersom det på ryska inte är kollektivt. Därför måste man använda den ryska pluralformen vid översättning av svenskans kollektiva *frukt*. Ett ord som vidare bara verkar finnas som kollektivt massord är *knott*. Dessa insekter är så små att det inte verkar finnas något behov av ett styckord för att kunna referera till en enda individ av släktet i fråga.

I de slaviska språken finns det särskilda ändelser som används för att uttrycka kollektivitet.

De **konkreta massord** som inte är kollektiva, dvs. där man inte kan

urskilja de ingående beståndsdelarna utan alltsammans flyter samman till en enda massa, brukar kallas **ämnesnamn**. Sådana ord är t.ex. *gröt, mjölk, eld* och *vatten*.

De substantiv som nu återstår är de allra vanligaste. De är konkreta styckord som inte är kollektiva utan betecknar ett enstaka konkret föremål som går att räkna. Sådana helt vanliga substantiv, t.ex. *hus, bil* eller *bok*, kallas **appellativer** eller **artnamn**.

Substantiv							
vanliga substantiv						egennamn (proprier)	
styckord (countables)			massord (uncountables)			person- namn	ortnamn (geografiska namn)
konkreta		abstrakta	konkreta		abstrakta		
appellativer (artnamn)	kollektiva		ämnesnamn	kollektiva			
<i>hus</i>	<i>publik</i>	<i>sanning</i>	<i>mjölk</i>	<i>mygg</i>	<i>glädje</i>	<i>Sven</i>	<i>Vänern</i>

Adjektiv

Adjektiven böjs i de slaviska språken, precis som i svenskan i genus (*bilen är stor, huset är stort*) och numerus (*bilarna/husen är stora*). På polska heter det t.ex.

sg.	m. <i>stary dom</i>	‘ett gammalt hus’	pl. <i>stare domy</i>
	f. <i>stara dama</i>	‘en gammal dam’	<i>stare damy</i>
	n. <i>stare pole</i>	‘en gammal åker’	<i>stare pola</i>

Vidare böjs adjektiven i alla slaviska språk utom bulgariskan och makedonskan i kasus. Böjning i kasus är för adjektivens del helt försvunnen i svenskan. I tyskan finns den dock kvar och är jämförbar med den slaviska böjningen.

sg. mask.	nom. <i>großer Erfolg</i> (ty.)	<i>vel'ký úspech</i> (slk.)
	ack. <i>großen Erfolg</i>	<i>vel'ký úspech</i>
	gen. <i>großen Erfolgs</i>	<i>vel'kého úspechu</i>
	dat. <i>großem Erfolg</i>	<i>vel'kému úspechu</i>

Enstaka rester av gammal kasusböjning finns dock kvar i vissa uttryck i svenskan, t.ex. *i rättan tid*, *i sinom tid*, *ingen rädder för vargen här*, *i godan ro*, *i ljusan låga*.

Vidare har svenskan bestämd och obestämd form av adjektiv, t.ex. *en stor bil* men *den stora bilen*. I viss mån har även slovenskan och bosniskan/kroatiskan/serbiskan sådana former, t.ex. sln. obest. *nov avto* 'en ny bil' resp. best. *novi avto* 'den nya bilen'. Bulgariskan och makedonskan har en särskild bestämd artikel som fogas till adjektivet, t.ex. mk. obest. *стар човек (star čovek)* 'en gammal människa' resp. best. *старуом човек (stariot čovek)* 'den gamla människan'.

Utöver böjningen i numerus, genus och kasus, som är karakteristisk för samtliga nomen, kompareras adjektiv. De tre komparationsgraderana är **positiv**, **komparativ** och **superlativ**, t.ex. *billig*, *billigare*, *billigast*.

Komparation kan ske på två olika sätt, antingen som syntetisk (gr. för sammansatt) komparation, dvs. med ändelserna *-(a)re*, *-(a)st*, eller som analytisk (gr. för upplöst) komparation, dvs. med de framförställda adverbena *mera* och *mest*.

Så kallad negativ komparation är i svenskan liksom i de slaviska språken alltid analytisk, t.ex. *mindre billig* resp. *minst billig*.

I vissa fall har adjektiv kommit att användas i substantivets funktioner. Man talar då om substantiverade adjektiv, t.ex. *Den sjuke har väntat i tre timmar*.

Adverb

Olika typer av adverb är framför allt

- sättsadverb, t.ex. *snabbt*, *bra*, *olovandes*;
- tidsadverb, t.ex. *nu*, *igår*, *strax*;
- rumsadverb, t.ex. *här*, *inne*, *hemma*;
- gradadverb, t.ex. *synnerligen*, *föga*, *alltför*;
- satsadverb, t.ex. *inte*, *nog*, *väl*, *troligen*, som säger något om hela satsens sanningshalt;
- konjunktionella adverb, t.ex. *därför*, *alltså*, *nämligen*, som logiskt binder samman satser.

Till bildningen kan två slags adverb urskiljas, sådana som är bildade av adjektiv, oftast med hjälp av ändelsen *-t* och sådana som uppkommit på annat sätt.

Precis som adjektiven kompareras även många adverb, framför allt de som är bildade av adjektiv med ändelsen *-t*, t.ex. *snabbt*, *snabbare*, *snabbast* eller *tidigt*, *tidigare*, *tidigast*.

Pronomen

Pronomen är små ersättningsord som egentligen inte har någon egen innebörd utan i stället används för att man skall slippa upprepa samma substantiv, adjektiv eller räkneord gång på gång i samma yttrande eller text. Småbarn upprepar ju hela tiden personers namn, inklusive sitt eget, innan de lärt sig pronomen som *jag*, *du*, *han*, *hon* etc. Sin betydelse får alltså pronomen först i en kontext, i en relation till den verklighet som beskrivs. En sådan kjol får ju en innebörd först om man tidigare hört talas om kjolen eller sett den.

Pronomenen delas in i ett antal typer beroende på betydelse och användning.

Personliga pronomen

Dessa pronomen syftar på de olika personer som brukar ingå i ett samtal. Den eller de talande utgör första person, den eller de tilltalade utgör andra person och den eller de omtalade utgör tredje person.

Förutom vid personliga och possessiva pronomen förekommer inte kategorin person bland nomen utan utgör i stället en av de viktigaste kategorierna hos verben.

På svenska har vi en rest kvar av kasusböjning just vid personliga pronomen.

	Subjektsform (nominativ)	Objektsform (ackusativ & dativ)	Possessiv form (genitiv)
1 pers sg	jag	mig (☞ mej)	
2 pers sg	du	dig (☞ dej)	
3 pers sg mask	han	honom (☞☞ han)	hans
3 pers sg fem	hon	henne	hennes
3 pers sg utr.	den	den	dess
3 pers sg neutr.	det	det	dess
1 pers pl	vi	oss	
2 pers pl	ni	er	
3 pers pl	de (☞ dom)	dem (☞ dom)	deras

Många slaviska språk har särskilda klitiska (obetonade) former av personliga pronomen i objektskasus (ackusativ, genitiv och dativ). Dessa kortare, obetonade former används alltid i normalfallet, dvs. då man inte lägger särskild tonvikt på dessa pronomen. Sådana former finns även i svenskt talspråk, t.ex. *ja så dä'nte*. < *jag såg dig inte, ja kände'n inte* < *jag kände honom inte, ja ha sett'na* < *jag har sett henne, ja gjorde't* < *jag gjorde det*.

T.ex. i polskan finns följande betonade resp. obetonade eller klitiska former av personliga pronomen, medan ryskan saknar sådan uppdelning.

	Ackusativ & genitiv		Dativ	
	betonad	obetonad	betonad	obetonad
1 pers sg	mnie		mnie	mi
2 pers sg	ciebie	cię	tobie	ci
3 pers sg mask	jego	go	jemu	mu

Possessiva pronomen (ägande)

Dessa pronomen uttrycker ägare och indelas precis som personliga pronomen i person. Svenskans possessiva pronomen i 1 och 2 person böjs i genus och numerus i överensstämmelse med det ord de syftar på. Svenskans possessiva pronomen i 3 person böjs ej och de oböjliga formerna *hans*, *hennes*, *dess*, *deras* kan därför lika väl anses vara possessiva pronomen som possessiva former av de personliga pronomenen.

	utrum	neutrum	plural
1 pers sg	min	mitt	mina
2 pers sg	din	ditt	dina
3 pers sg mask		hans	
3 pers sg fem		hennes	
3 pers sg ting		dess	
1 pers pl	vår (☞ våran)	vårt (☞ vårt)	våra
2 pers pl	er (☞ eran)	ert (☞ erat)	era
3 pers pl		deras	

Reflexiva pronomen

Svenskan har ett personligt reflexivt pronomen i objektsform – *sig* – och ett possessivt reflexivt pronomen – *sin, sitt, sina*. Dessa pronomen används på svenska då objektet i satsen eller ägaren är identisk med subjektet i satsen under förutsättning att subjektet är 3 person.

Hon tvättar sig.

Hon tvättar henne.

Han slet sönder sitt pass.

Han slet sönder hans pass.

I 1 och 2 person måste vi dock på svenska använda de vanliga personliga pronomenen i objektsform liksom de vanliga possessiva pronomenen även om dessa syftar tillbaka på subjektet i satsen. Det heter alltså *Jag tvättar mig. Du tvättar dig. Vi tvättar oss. Ni tvättar er*. Motsvarande slaviska satser uttrycks dock med reflexivt pronomen.

ua.	<i>я мýюся</i>	<i>(ja mýjusja)</i>	slk.	<i>myjem sa</i>
	<i>ти мýеи́ся</i>	<i>(ty mýješsja)</i>		<i>myješ sa</i>
	<i>ми мýе́мося</i>	<i>(my mýjemosja)</i>		<i>myjeme sa</i>
	<i>ви мýе́теся</i>	<i>(vy mýjetesja)</i>		<i>myjete sa</i>

Ordagrant översatt betyder alltså dessa satser *Jag tvättar sig. Du tvättar sig. Vi tvättar sig. Ni tvättar sig*. Sådana satser utgör en vanlig feltyp hos slaver som talar svenska.

Reciproka pronomen (ömsesidiga)

Det personliga reciproka pronomenet heter på svenska *varandra* och den possessiva motsvarigheten *varandras*. På många främmande språk uttrycks samma sak med reflexivt pronomen, t.ex. tj. *Znají se dobře*. 'De känner varandra (ordagrant: sig) väl.'

Demonstrativa pronomen (utpekande)

Dessa pronomen används för att utpeka någonting på ett konkret sätt i rummet (*den, den här, den där, denna*) eller mera abstrakt (*sådan, samme, densamme*).

Interrogativa pronomen (frågande)

Dessa pronomen används för att ställa frågor och här återfinns pronomen av vissa av de ovan nämnda typerna.

Interrogativa personliga: *vem?, vad?, vilka?*

Interrogativa possessiva: *vems?, vilkas?*

Interrogativa demonstrativa: *vilken?, hurdan?*

Indefinita pronomen (obestämda)

De indefinita pronomenen anses i vissa beskrivningar omfatta ett ganska vitt fält av pronomen. I andra görs en ytterligare uppdelning på egentliga indefinita, negerade och totala.

Egentliga indefinita pronomen är *någon, något, några* samt possessiva former av de samma, vidare bl.a. *somlig, viss*

Negerade är bl.a. *ingen, inget, inga, ingenting, ingendera*.

Totala är bl.a. *all, allt, alla, allting, varje, var och en*.

Relativa pronomen

De vanligaste relativa pronomenen är på svenska *som* och *vilken* samt den possessiva formen *vars*. Dessa pronomen används för att inleda bisatser.

Alla hittills behandlade pronomen är substantiviska eller adjektiviska till sin funktion, dvs. de uppträder i stället för ett substantiv eller adjektiv som man vill undvika att upprepa. Substantiviska pronomen uppträder alltså självständigt, i stället för något substantiv, medan adjektiviska pronomen oftast uppträder som bestämning till något substantiv.

Det finns dock ytterligare pronomen, nämligen sådana som ersätter adverb. Dessa kallas ofta också **pronominaladverb**. Inte heller dessa har någon egen inneboende betydelse utan får sin betydelse först i en sats, i ett sammanhang. I de flesta grammatiska beskrivningar behandlas dessa under rubriken adverb. Sådana är t.ex.

- demonstrativa *då, där, här, så, därför*
- interrogativa: demonstrativa *när?, var?, hur?, varför?*

- indefinita bildas ofta genom längre omskrivningar, t.ex.: *någon gång, någonstans, på något sätt, av någon anledning*
- relativa: *då, där*

Räkneord

I många framställningar finner man att vissa av de räkneord som räknas upp här i stället klassificeras som substantiv, adjektiv, adverb eller pronomen. I slavisk grammatik brukar dock allt som innehåller en siffra eller ett måttsord av typen *mycket, få* hänföras till ordklassen räkneord.

De vanligaste typerna av räkneord är

- grundtal: *noll, ett, två, tre, fyra, fem, sex...*
- ordningstal: *första, andra, tredje, fjärde, femte, sjätte...*
- talsubstantiv: *etta, tvåa, trea, fyra, femma, sexa...*
- deltal: *halv, tredjedel, fjärdedel/kvart, femtedel, sjättedel...*

Men även en rad andra ord och uttryck kan räknas till ordklassen räkneord.

- obestämda: *många, mycket, få, några, ett par, de flesta*
- demonstrativa: *så många, så mycket, första, sista*
- interrogativa: *hur många?, vilken i ordningen?*
- gruppräkneord: *ett par, dussin, tjog*
- multiplikativa adjektiviska: *dubbel, tredubbel, trefaldig*
- multiplikativa adverbiala: *en gång, två gånger, tre gånger*

I princip skulle ytterligare en lång rad bildningar och avledningar där räkneord ingår kunna anses vara räkneord. Det är alltså svårt att dra någon exakt gräns för ordklassen räkneord både gentemot pronomen och gentemot substantiv, adjektiv och adverb. I stället talar man på grund av räkneordens form och funktion om substantiviska, adjektiviska och adverbiala och pronominala räkneord.

Verb

Verben konjugeras (böjs) i helt andra kategorier än nomen. Typiska verbala kategorier är person, numerus, tempus, modus och diates.

De gängse personerna är:

- **första person**, den/de talande, dvs. *jag* eller *vi*
- **andra person**, den/de tilltalade, dvs. *du* eller *ni*
- **tredje person**, den/de omtalade, dvs. *han, hon, den, det* eller *de*

Numerus är precis som vid nomenen i de flesta språk singular och plural.

Det traditionella verbparadigmet har därför sex böjningsformer: första, andra och tredje person i singular och plural, jfr. bulgariskans presensböjning.

	singular	plural	‘skriver’
1 p	аз пи́ша (az píša)	ни́е пи́шем (níe píšem)	
2 p	ти пи́шеш (ti píšeš)	ви́е пи́шете (v́ie píšete)	
3 p	той пи́ше (toj píše) тя пи́ше (tja píše)	те пи́шат (te píšat)	

Vissa språk har dock annan strukturering, t.ex. särskilda former i dualis (t.ex. sorbiska, slovenska och arabiska) eller olika former för att åtskilja maskulinum och femininum i vissa personer (t.ex. högsorbiska och arabiska). Högsorbiskan kommer på så sätt upp i elva och arabiskan i fjorton olika böjningsformer i ett presensparadigm i stället för våra vanligaste språks sex former.

Å andra sidan har ryskan i förfluten tid, s.k. preteritum, ingen böjning i person utan böjer i stället verben i genus och numerus så att man får tre singulara och en plural form.

	singular	plural	‘talade, sade’
m	я, ты, он (ja, ty, on)	говори́л govoríl)	мы, вы, они́ (my, vy, oní govoríli)
f	я, ты, она́ (ja, ty, oná)	говори́ла govoríla)	
n	оно́ (onó)	говори́ло govorílo)	

De vanligaste förekommande tempusen är:

- presens, nutid, t.ex. *är, gör, arbetar*
- imperfekt, förfluten tid, dåtid, t.ex. *var, gjorde, arbetade*
- perfekt, tidpunkt före nuet, ett form av förfluten tid, med anknytning till nuet.ex. *har varit, har gjort, har arbetat*
- pluskvamperfekt, tidpunkt för annan tidpunkt i förfluten tid, t.ex. *hade varit, hade gjort, hade arbetat*
- preteritum, förfluten tid, dåtid, används på lite olika sätt i olika grammatiska beskrivningar. I slaviska språk används denna term när språket i fråga bara har ett tempus för förfluten tid.
- futurum, framtid, t.ex. *skall vara, kommer att vara, skall göra, kommer att göra, skall arbeta, kommer att arbeta.*

Vidare har svenskan några mindre kända tempus som futurum exaktum (*Till nästa vecka kommer jag att ha satt era betyg.*) och futurum preteriti (*Just när han skulle gå ringde telefonen.*). Futurum exaktum betecknar en handling som skall ha utförts före en viss tidpunkt i framtiden, dvs. en förfluten handling i förhållande till en punkt i framtiden. Futurum preteriti betecknar en handling som ses som framtida i förhållande till en tidpunkt i det förflutna. Dessvärre är futurum preteriti identisk med en annan svensk verbform, nämligen konditionalis, och blir därför extra svår att hålla reda på.

Presens och imperfekt är syntetiska tempus i svenskan, medan alla de övriga är analytiska.

Alla de östslaviska språken (bl.a. ryskan), liksom alla de västslaviska (bl.a. polskan och tjeckiskan) och slovenskan har endast presens, preteritum och futurum, medan bulgariskan och makedonskan i princip har samma tempus som svenskan. Bosniskan/serbiskan/kroatiskan har i litteraturspråket ungefär samma tempus som svenskan och bulgariskan men utnyttjar i vardagligt språkbruk mest bara de tre mest grundläggande tempusen, precis som de nordligare slaviska språken.

De vanligaste **modus**en är:

- **indikativ**, det grundläggande, neutrala moduset, som är berättande, konstaterande, och skildrar verkligheten;
- **imperativ**, uppmaningsform;
- **konjunktiv**, uttrycker det som inte är verklighet, något man önskar, hoppas, samt i vissa språk ett villkor för att något annat skall inträffa.
Ryskan har en konjunktivbildande oböjlig partikel, *бы (by)* 'skulle'

medan många andra slaviska språk har ett särskilt hjälpverb för att bilda konjunktiv, t.ex. tjeckiskans *bych* 'jag skulle', *bys* 'du skulle' *by* 'han, hon skulle'...;

- **konditionalis**, uttrycker i vissa språk villkor.

Vissa språk har både konjunktiv och konditionalis, men många språk har endast en form för samtliga dessa funktioner. Om man väljer att kalla formen för konjunktiv eller konditionalis blir då mest en fråga om tradition. Även i svenskan har dessa modus i princip sammanfallit och vi har bara ett fåtal ursprungliga konjunktiver kvar (*vore*, *finge* m.fl.). I övrigt används konditionalis eller pluskvamperfekt (ibland även imperfekt) i konjunktivens ställe. Detta leder lätt till sammanblandning av begreppen.

(Det vore (konj.) ~ skulle vara (kond.) ~ hade varit (pluskv.) väldigt trevligt med lite mat nu. Om jag hade (imp.) tillräckligt mycket pengar skulle jag köpa (kond.) en ny bil.)

I svensk tradition används termen konjunktiv om motsvarande form i de slaviska språken, men man kan även stöta på termen konditionalis med syftning på samma form. I de slaviska språken skulle samtliga verbformer i exemplen ovan återges med en och samma form, nämligen konjunktiv.

De gängse **diateserna** är:

- **aktivum**, då satsens subjekt utför en handling och objektet blir utsatt för denna handling
- **passivum** (syntetiskt (sammansatt), t.ex. *misshandlades*; analytiskt (upplöst) eller perifrastiskt (omskrivande), t.ex. *blev misshandlad*), då satsens subjekt blir utsatt för handlingen och den som utför handlingen antingen inte finns angiven eller uppträder som satsdelen agent, t.ex. *Två ungdomar blev misshandlade på oppen gata (av ett gäng ligister).*
- **reflexivum** (medium), då samma person(er) både utför handlingen och utsätts för handlingen, t.ex. *jag tvättar mig.*

Svensk s-form kan förutom att uttrycka vanligt passivum även vara markör för en situation då handlingen utförs **reciprokt** (ömsesidigt), då två eller flera personer som grupp både utför handlingen och blir utsatta för densamma, men då var och en av personerna i gruppen inte utsätter sig själv, utan bara de(n) andra, för handlingen, t.ex. *boxas, kivas, umgås, träffas, följas åt,*

Vidare kan svensk s-form vara ett uttryck för en **potentiell** (möjlig) handling, jfr. t.ex. *Hunden biter.* och *Hunden bits* (= *det finns en risk att hunden biter*).

Vidare har vissa svenska verb s-ändelsen helt utan att det är betydelsemässigt motiverat. Sådana verb kallas **deponens**, t.ex. *minnas*, *hoppas*.

I slaviska språk finns det verb som är reflexiva utan att det finns betydelsemässig grund för detta. Sådana verb kallas **reflexive tantum**, t.ex. *бояться* (*bojåt'sja*) 'vara rädd' som slutar på *-ся* (*-sja*), den normala markören för reflexivitet i ryskan.

Finita och infinita former

Finita verbformer är böjda i person för att överensstämja med subjektet i en sats och kan därmed fungera som predikat i en sats. Infinita verbformer är inte böjda i person och kan inte fungera som predikat. Alla de ovan nämnda formerna är således finita.

Infinita former finns av tre typer

nominala, **substantiviska**:

- **infinitiv**, som på svenska oftast föregås av infinitivmärket *att*, och som kan användas i samma funktioner som ett substantiv, jfr. *Mat är gott.* *Att äta är gott.*
- **verbalsubstantiv**, bildas med avledningsändelserna *ande*, *-ende*, *-ning*, *-ing*. Dessa är snarast att betrakta som fullfjädrade substantiv bildade av verb.

nominala, **adjektiviska**:

- **presens particip**, bildas på *-ande*, *-ende*, t.ex. *Den sovande mannen snarkade högljutt.*
- **perfekt particip** eller (i slavisk grammatik) **preteritum particip**, bildas på *-d*, *-t*, pl. *-da*, *-de*, *-ta* eller *-en*, *-et*, *-na*, t.ex. *en nyplöckad jordgubbe, ett nybyggt hus, två reparerade bilar.*

Perfekt particip uppför sig som ett adjektiv och precis som ett adjektiv har det i singular två obestämda former (t.ex. *sönderslagen* i utrum och *sönderslaget* i neutrum) och två bestämda former (den manliga formen *sönderslagne* och den allmänna formen *sönderslagna*), samt en gemensam obestämd/bestämd pluralform (*sönderslagna*).

adverbiella:

- **presens gerundium:** *Looking out the window, he just kept on talking.*
- **preteritum gerundium:** *Having said this, he just left the room.*

(Motsvarigheter till dessa konstruktioner känns mycket tunga på svenska.)

- **supinum** betecknar traditionellt i många språks grammatik en speciell form som används i stället för infinitiv efter rörelseverb för att beteckna ändamålet med förflyttningen. Denna form finns i slovenskan, sorbiskan och marginellt i tjeckiskan.

Hočem kupiti nov avto. 'Jag vill köpa en ny bil.' (infinitiv)

Šel bom kupit nov avto. 'Jag skall gå och köpa en ny bil.' (supinum)

I svensk grammatik betecknar dock supinum den form på *-t*, *-it* som används i perfekt och pluskvamperfekt efter hjälpverben *har*, *hade*. Observera alltså skillnaden mellan supinum, som bara är ett ord, t.ex. *arbetat*, och de sammansatta tempusen perfekt, t.ex. *har arbetat*, och pluskvamperfekt, t.ex. *hade arbetat*, som består av ett hjälpverb (*har*, *hade*) följt av supinum. Supinum ingår alltså i perfekt och pluskvamperfekt, men utgör bara en del av dessa tempusformer.

Hjälpverb

En rad verb används nästan uteslutande tillsammans med en infinitivform av ett mer betydelsefullt verb. Sådana verb kallas hjälpverb. Hjälpverb delas in i

- temporala hjälpverb: *ha, skola, komma, tänka(?)*

Svenskan har tre **temporala** hjälpverb: *ha, skola, komma att*. Det första används för att bilda perfekt (*jag har ätit*) och pluskvamperfekt (*jag hade ätit*), de båda senare för att bilda futurum (*jag skall äta, jag kommer att äta*). Även *tänka* kan ibland användas för att uttrycka futurum.

Ryskan använder hjälpverb endast i futurum (*бýды (búdu)* 'jag skall', *бýдешь (búdeš')* 'du skall' etc.). Preteritum bildas med hjälp av ändelser. De flesta andra slaviska språk har dock särskilda temporala hjälpverb även för bildandet av preteritum.

- modala hjälpverb: *kunna, vilja, få, skola, måste/vara tvungen, behöva...*
- passivbildande hjälpverb: *bli*

Det är svårt att dra en hundra procentig gräns mellan hjälpverb och vanliga verb. Den mest bekväma tumregeln är dock att hjälpverb följs av infinitiv utan infinitivmärket *att*, medan vanliga huvudverb följs av

infinitiv föregången av infinitivmärket *att*. Verbet *älska* är därför inget hjälpverb i frasen *Jag älskar att cykla*.

Kopula

verbet *vara* passar inte in i någon av ovanstående kategorier. Detta verb fungerar egentligen bara som en förbindande länk mellan subjekt och predikatsfyllnad. Det enda detta verb signalerar är egentligen tempus. Kopulan saknas också i en rad av världens språk, bl.a. i ryskan i presens. Avsaknad av kopula tolkas alltså som presens. I preteritum och futurum måste dock kopula användas. Kopulan är dessutom avvikande då den är det enda ryska verb som har särskilda former för futurum.

Kopulan i futurum

	singular	plural
1 p	/ja búdu/ я буду	/my búdem/ мы будем
2 p	/ty búdeš'/ ты будешь	/vy búdete/ вы будете
3 p	/on búdet/ он будет	/oní búdut/ они будут

Kopulan i preteritum:

	singular	plural
m	/ja я /ty byl/ ты был /on он	/my мы /vy býli/ вы были /oní они
f	/ja я /ty bylá/ ты была /oná она	
n	/onó býlo/ оно было	

Av alla övriga verb bildas futurum antingen genom att använda kopulans futurumformer som hjälpverb eller genom att använda presensformer.

Vilket av de båda sätten som skall användas beror på verbets **aspekt**. Detta är en grammatisk kategori som de slaviska språken utnyttjar systematiskt inom verbböjningen. De slaviska språken har två aspekter, en fullbordad (perfektiv) och en pågående (eller ofullbordad, imperfektiv). De flesta svenska verb motsvaras därför av två snarlika verb i de slaviska språken. Dessa båda verb skiljer sig åt genom prefigering eller suffigering och utgör en viss kompensation för det enkla tempussystemet. Man skulle kunna säga att tjeckiskan, liksom bl.a. ryskan och polskan, på det här viset får fem verbformer.

'göra' 3 pers sing	preteritum	presens	futurum
pågående	dělal	dělá	bude dělát
fullbordat	udělal		udělá

Bland de traditionellt nio svenska ordklasserna återfinns vidare prepositioner, interjektioner och konjunktioner, som samtliga innehåller ord som inte kan böjas.

Prepositioner

Prepositioner är små relationsbetecknande ord som oftast binder samman ett efterföljande nomen med ett föregående nomen eller verb.

Prepositionen och det efterföljande nomenet med eventuella ytterligare bestämmingar fungerar tillsammans som regel som adverbial (tid, rum och abstrakta relationer) eller objekt:

Vi ses på tisdag. Vi ses på stan. Vi ses på allvar. Vi ser på teve.

Primära prepositioner, kallas sådana som "alltid" varit prepositioner, t.ex. *i, på, av, med, för, åt, vid*, och **sekundära**, sådana som är relativt nybildade, t.ex. *runt om, tack vare, trots, på grund av, med hänsyn till*.

I vissa språk, t.ex. finska, står denna typ av småord nästan alltid efter substantivet i stället för före, t.ex. *pojan takana* 'bakom pojken'. Denna typ av småord kallas då i stället **postpositioner**. Postpositioner finns även sporadiskt i språk som annars normalt har prepositioner, t.ex. engelskans *two hours ago*. I precis samma betydelse har även ryskan och polskan en postposition, nämligen *два часа назад* (*dva časá nažád*) resp. *dwie godziny temu*.

Konjunktioner

Även konjunktioner har till uppgift att binda samman. Som regel binder de samman två satser till en längre mening. De uttrycker samtidigt i vilket förhållande de båda satserna står till varandra.

Konjunktionerna kommer att behandlas mera detaljerat i avsnittet syntax.

Interjektioner *eller utropsord*

Interjektioner fungerar självständigt och ingår inte i satser. Interjektioner är t.ex. svordomar (t.ex. *fan, helvete*), svarsorden (t.ex. *ja, jo, tja, nej*), hälsningsfraser (t.ex. *hej, tjena, god dag*), tillönskningar (t.ex. *grattis, prosit, tack*), känslottringar (t.ex. *aj, usch*) m.m.

I slaviska språk räknar man som regel med en tionde ordklass, nämligen partiklar, medan man i svenskan hänför motsvarande ord till framförallt adverbena.

Syntax eller satslära

Tillhörigheten till en ordklass avgörs för varje enskilt ord utan att det egentligen behöver förekomma i någon kontext (såvida ordet inte har flera olika betydelser). Ett ords ordklassstillhörighet är konstant och påverkas inte av användningen. Visserligen kan olika grammatiska framställningar ha olika syn på ett visst ords ordklassstillhörighet, men inom den givna framställningen kan det inte vara tal om någon variation.

Funktion som en satsdel avgörs helt och hållet utifrån den aktuella användningen i en sats. Samma ord eller fras kan därför fungera som olika satsdelar i olika satser. En satsdel kan alltså bestå av mer än ett ord och ibland utgöras av mycket långa fraser.

De sex grundläggande satsdelarna är:

- Predikat
- Subjekt
- Objekt
- Adverbial
- Attribut
- Predikativ

Predikat

Predikatet utgörs som regel av en **finit** verbform. I slaviska språk är det dock även vanligt med s.k. **nominala satser**, dvs. satser som saknar predikatsverb. Predikatet utgörs i stället av ett substantiv, adjektiv eller en särskild sorts adverb. Sådana satser kan dock även tolkas som att kopulan – verbformen *är* – utgör kopulan men på ryska är utelämnad.

Вечер. (*Véčer.*) '(Det är) kväll.' *Можно войти?* (*Móžno vojti?*) '(Är det) möjligt att komma in? Får man komma in?'

Predikatet kan också bestå av **hjälpverb** + **huvudverb**. Två (eller i bland flera) ord utgör då tillsammans predikatet.

Jag skall göra det. Jag hade velat se det.

Ryskan har ungefär samma modala hjälpverb som svenskan men väljer ändå ofta att i stället använda adverb. I den typen av satser finns inget subjekt. De kallas därför **opersonliga konstruktioner**.

Нáдо купíть хлеб. (Nádo kupít' chleb.) '(Det är) nödvändigt (att) köpa bröd. (Vi måste köpa bröd.)'

Subjekt

Normalt anger subjektet den (det) som utför handlingen i satsen. I passiva satser anger subjektet i stället den eller det som blir utsatt för handlingen.

Ulf lagar maten. Maten lagas inte av någon mästerkock.

Formellt subjekt avser sådana fall där ett *det* står utsatt i början av en sats trots att det faktiskt finns ett riktigt subjektet längre in i satsen. Det senare kallas då **egentligt subjekt**.

Det sitter en katt på trappan. Det hände ett under.

I sådana fall nöjer sig de slaviska språken med det egentliga subjektet.

Opersonligt subjekt avser sådana fall då något subjekt knappast föreligger över huvud taget om man inte väljer att se t.ex. vädrets makter eller Gud som en bakomliggande aktör.

Det regnar. Det haglar.

Man talar då om **subjektslösa satser** eller **opersonliga satser**. I sådana fall har de slaviska språken antingen inget subjekt alls utsatt eller så formuleras meningen på ett annat sätt, t.ex. heter det i polskan *Pada śnieg*. eg. 'Snön faller' i stället för svenskans *Det snöar*.

I ingetdera av de båda fallen ovan skall alltså svenskans *det* finnas med i en översättning till slaviska språk.

Emfatisk omskrivning består alltid av elementen *Det är/var ... som* och används ofta för att särskilt betona eller understryka subjektet.

Det var han som slog sönder rutan. i stället för bara

Han slog sönder rutan.

Denna omskrivning kan dock användas för att framhäva även andra satsdelar. Omskrivningen har motsvarigheter på de olika slaviska språken, men konstruktionerna ser något annorlunda ut och används inte alls lika ofta som på svenska. På slaviska språk laborerar man i stället gärna med ordföljden så att man placerar subjektet på en förhållandevis ovanlig plats i satsen, t.ex. sist.

Objekt – Transitivitet

Transitiva verb brukar följs av objekt.
Intransitiva verb brukar inte följas av objekt.

Det kan låta märkligt när man bryter mot ett verbs normala transitivitet: *Det är tråkigt att han lämnar.* (sade Björn Rosengren om Karks avgång från Telia, möjligen påverkat av eng. *leave*.)

Vissa verb förekommer både som transitiva och intransitiva. Det kan då vara så att de har olika motsvarigheter i främmande språk beroende på transitivitet. Så är det med det svenska verbet *studera* och dess ryska motsvarigheter. Ryskans *учи́ться* (*učít'sja*) används intransitivt, medan *изуча́ть* (*izučát'*) används transitivt, t.ex.

Я учу́сь в Москве́. (*Ja učús' v Moskve.*) 'Jag studerar i Moskva.' *Я изуча́ю матемáтику.* (*Ja izučáju matematiku.*) 'Jag studerar matematik.'

Ibland används verb som huvudsakligen är transitiva på ett intransitivt sätt, objektet är då närmast underförstått, t.ex. *jag läser*. Verbet *läsa* anses ändå vara transitivt eftersom det som regel används med objekt.

Andra verb som huvudsakligen är intransitiva används ibland på ett transitivt sätt, t.ex. *han har levt ett rikt liv*. Substantivet i sådana objekt är som regel nära förknippade med predikats verbet och tillför inte någon nytt med avseende på betydelsen utan det är adjektivet *rikt* som tillför ny betydelse. Sådana verb anses ändå i princip vara intransitiva.

I svenskan kan man urskilja tre typer av objekt: direkt objekt, indirekt objekt och prepositionsobjekt.

Direkt objekt *eller* ackusativobjekt

Det direkta objektet betecknar den eller det som direkt utsätts för verbhandlingen i satsen, t.ex. *Hon läser en bok.* Denna typ av objekt kallas ofta även ackusativobjekt eftersom dess form i många språk är ackusativ. Eftersom svenskan inte har kasusböjning är dock denna term mindre lämplig för svenskans del.

Indirekt objekt eller dativobjekt

Det indirekta objektet betecknar den till vars fördel **eller nackdel** handlingen i satsen sker.

Det är tredje gången någon stjal bilen för henne.

Någon har tagit ifrån pojken den farliga leksaken.

Läkaren berövade hennes det sista hoppet.

Dativobjekt eller indirekt objekt identifierar man i svenskan på semantisk grund (det indirekta objektet betecknar den som får eller blir av med något) eller på formell grund (det indirekta objektet föregås av någon av prepositionerna *till, åt, för*). Svenskan har dock ingen kasusform i dativ och därför är även termen dativobjekt mindre lämplig för svenskans del.

Prepositionsobjekt

Prepositionsobjekt identifierar man på rent formell grund. Det rör sig om sådana objekt som på svenska föregås av en preposition. Om man jämför med främmande språk har dessa ofta direkt objekt även om svenskan har prepositionsobjekt och tvärt om.

*Jag tittar på teve. I watch TV. Я смотрю телевизор. (*Ja smotrju televizor.*)*

I svenskan uppträder alltså en viss överlappning mellan indirekta objekt uttryckta med preposition och prepositionsobjekt.

Partikelverb

Svenskan har en särskild typ av verb som följs av en adverbial partikel som alltid är betonad. Denna partikel hör till verbet och skall alltså ses som en del av predikatet. Den skall inte uppfattas som en del av ett prepositionsobjekt.

Någon har tagit ifrån pojken den farliga leksaken.

subj. pred. dat.obj. ack.obj.

Om satser med partikelverb görs till passiva sammanfogas partikeln med verbet.

Pojken har blivit (i)fråntagen den farliga leksaken.

De slaviska språkens motsvarighet till svenska partikelverb är **prefigerade** verb, alltså liknande den svenska form som används i den

passiva satsen ovan.

Adverbial

Adverbial står oftast som bestämmingar till verb, men även till adjektiv och andra adverb. I olika grammatiska handböcker kan man finna en uppdelning i en lång rad typer. Ofta finns det skillnader emellan olika framställningar så till vida att man har lite olika typer eller att man för en konkret adverbialfras till olika grupper beroende på hur man definierar gruppen.

Några mycket vanliga typer är dock:

- **Rumsadverbial** uttrycker rumsbegrepp: *Han bor i Oslo. Han kommer från Norge. Det växer blommor längs vägen.*
- **Tidsadverbial** uttrycker tidpunkt, tidslängd etc.: *Han flyttade dit i fiol. Vi kommer klockan åtta. Hon arbetade i en timme.*
- **Sättsadverbial**: *Hon talar långsamt.*
Observera särskilt att *som* i jämförelser av typen *Han äter som en häst*, inte har något med det relativa *som* att göra. Här inleder det i stället ett sättsadverbial som uttrycker jämförelse.
- **Satsadverbial** säger något om satsens giltighet och sanningshalt: *Hon sa ju att hon alldeles säkert skulle komma. Det tror jag inte på.*
- **Gradadverbial**: *Hon talar väldigt långsamt. Han är ganska trevlig.*
- **Måttsadverbial** anger mått vid vissa adjektiv: *Bilen är två meter hög. Plankan är fyra meter lång.*
- **Omständighetsadverbial**:
Jag förlåter dig trots allt.
- **Agent** uttrycker den som utför handlingen i en passiv sats: *Hon blev väl omhändertagen av sin värd.*
I många äldre framställningar ses inte agenten som en typ av adverbial utan som en särskild sjunde satsdel.

Attribut

Attribut står som bestämningar till substantiv, ibland även till pronomen och räkneord av substantivisk karaktär, och till substantiverade adjektiv.

- **Adjektivattribut** utgörs av ett adjektiv eller ett perfekt particip: *en liten pojke, den sönderslagna rutan*
- **Genitivattribut** uttrycker ägaren: *Lisas cykel, min bil*
- **Måttsattribut**: *fem bullar, ett tjog ägg, en kopp kaffe*
- **Innehållsattribut**: *en kopp kaffe*

I många fall är måttsattribut och innehållsattribut ömsesidigt utbytbara. I svenskan brukar man föredra att tala om ämnesnamnet som huvudord och måttet som måttsattribut. I slaviska språk gäller dock det omvända. Måttet ses gärna som huvudord och ämnesnamnet som innehållsattribut, eftersom ämnesnamnet står böjt i genitiv.

- **Prepositionsattribut** inleds med en preposition: *Maten i skolan*
- **Adverbattribut** utgörs av ett adverb: *Maten hemma*
- **Apposition** är en inskjuten förklaring som sätts mellan kommatecken: *Gustavsson, skolans rektor, fanns naturligtvis på plats.*
- **Epitet** utgörs ofta av en titel: *Herr Nilsson bor på tredje våningen.*
- **Infinitivattribut** utgörs av en infinitiv med infinitivmärke: *Viljan att leva är lika viktig som god omvårdnad.*
- **Relativattribut** utgörs av en bisats inledd med ett relativt pronomen eller pronominaladverb: *Pojken som kom springande grät hejdlöst. Huset där vi bor skall rivas.*
- **Satsattribut** utgörs av en nominal bisats inledd med *att* eller *om*: *Ursäkten att väckarklockan gått sönder var inte särskilt trovärdig. Frågan om alla var på plats besvarades genast av lagledaren.*

Predikativ

Termen predikativ används inte i äldre framställningar. Var och en av undertyperna behandlas i stället för sig utan en gemensam övergripande term.

Predikativer finns av följande typer:

- **Predikatsfyllnad** förekommer efter en rad verb som inte uttrycker handling utan snarare tillstånd, t.ex. *vara*, som i *Han är president*. Tillståndet kan även vara ett resultat av en handling, t.ex. *Han målade stolen röd*. Beroende på om predikatsfyllnaden syftar på subjektet eller objektet i

satsen talar man om subjektiv resp. objektiv predikatsfyllnad.

- **Subjektiv predikatsfyllnad** finner man bl.a. vid verben *vara, bliva, heta, kallas, verka, förefalla*, t.ex. *Hon verkar inte trött.*
- **Objektiv predikatsfyllnad** finner man bl.a. vid verben *kalla, välja (till), utse (till), anse*, t.ex. *Vi kallar henne Vicky. De flesta anser honom galen.*
- **Predikativt attribut** utgörs av ett nomen (substantiv eller adjektiv) och uttrycker ett tillstånd som inte nödvändigtvis är helt permanent utan framför allt gäller tillsammans med verbhandlingen i satsen, t.ex. *Yrvaken öppnade han dörren för den oväntade gästen.* (Han var yrvaken medan han öppnade, inte nödvändigtvis sedan.), *Barnen stod orörliga.* I många fall inleds predikativt attribut som utgörs av ett substantiv med ett *som*, t.ex. *Han arbetar som sjuksköterska.* Sådana fraser får inte förväxlas med relativa bisatser eller jämförande sättsadverbial. Synonymt med *som* kan även andra uttryck förekomma, t.ex. *I egenskap av specialist på området uttalade han sina farhågor inför de förestående förändringarna.*

Ett predikativt attribut uttrycker alltså något som subjektet verkligen är, till skillnad från jämförande adverbial som uttrycker något som subjektet liknar men inte alls är, t.ex. *Han arbetade som svetsare.* resp. *Han arbetade som en häst.*

Fraser

Vidare brukar man inom syntaxen tala om olika typer av fraser. Varje fras utgörs av ett ord med eller utan bestämningar och fungerar som en satsdel. De olika typerna av satsdelar kan man dock först identifiera när fraserna används i en sats. Varje fras kan också användas som olika typer av satsdelar i olika sammanhang. **Frastypen** avgörs dock av frasens inre struktur, helt oberoende av den funktion frasen fyller i satsen. Framför allt avgörs frastypen av huvudordet i frasen och dess tillhörighet till en viss ordklass. På så sätt får man följande typer av fraser.

- **Nominalfras:** här är huvudordet ett substantiv eller ett substantiviskt pronomen eller räkneord. Frasen kan naturligtvis även innehålla bestämningar till det substantiviska huvudordet, t.ex. *min gamle morbror i Luxemburg, hon som just kom in* (Huvudordet är understruket.)

Nominalfraser kan utgöra olika satsdelar. De kan förekomma som:

subjekt: Min gamle morbror bor i Luxemburg.

objekt: Känner du min gamle morbror.

adverbial: Han kommer till Sverige nästa vecka.

predikativ: Jag kallar honom min gamle morbror.

- **Adjektivfras:** här är huvudordet ett adjektiv eller adjektiviskt pronomen eller räkneord. Huvudordet kan vara försett med bestämmingar, t.ex. ytterligt intressant, den allra sista, precis en sådan.
Adjektivfraser kan utgöra olika satsdelar. De kan förekomma som:
attribut: Det här är ett mycket intressant fynd.
predikativ: Det här fyndet är mycket intressant.
- **Prepositionsfras:** här är huvudordet en preposition. Prepositionen följs som regel av en nominalfras, t.ex. i Malmö, utanför mitt fönster.
Prepositionsfraser kan utgöra olika satsdelar. De kan förekomma som:
objekt: Vi tittar på teve.
adverbial: Tidningen ligger på teven.
attribut: Tidningen på teven är fullständigt ointressant.
predikativ: Tidningen är på väg.
- **Adverbfras:** här är huvudordet ett adverb. Adverbet kan ha ytterligare bestämmingar, t.ex. hemma, ovanligt trevligt, helt nyss.
Adverbfraser kan utgöra olika satsdelar. De kan förekomma som:
adverbial: De kom alldeles nyss.
attribut: Explosionen alldeles nyss berodde på en gasläcka.
- **Verbfras:** här är huvudordet ett finit verb. Verbfrasen fungerar som predikat.
- **Infinitivfras:** här är huvudordet en infinitivform föregången av infinitivmärket.
Infinitivfraser kan utgöra olika satsdelar. De kan förekomma som:
subjekt: Att berätta roliga historier roar mig inte.
objekt: Jag tänker undvika att berätta roliga historier.
attribut: Förmågan att berätta roliga historier är inte allom given.
predikativ: Avsikten var att berätta en rolig historia.

Kongruens

Kongruens innebär att två eller flera ord har sådana morfologiska drag gemensamma, dvs. står böjda i överensstämmande form, att man tydligt kan se att de hör samman.

- Substantiv – attribut
Många attribut, i synnerhet adjektivattribut, böjs på ett sådant sätt att det tydligt framgår att attributet syftar på ett visst substantiv. Orden står i samma genus, numerus och kasus.
- Substantiv – predikativ
Många predikatsfyllnader böjs på ett sådant sätt att det tydligt framgår att de syftar på satsens subjekt vid subjektiv predikatsfyllnad, eller på objekt vid objektiv predikatsfyllnad.
- Subjekt – predikat
Predikatet böjs i en sådan form att det tydligt framgår vilket subjekt det syftar på. Predikatet böjs i numerus och person, men i vissa språk även i genus. Denna typ av kongruensböjning saknas helt i svenskan då vi bara har en enda ändelse i varje tempus.

Rektion

Rektion eller styrning innebär att framför allt verb och prepositioner (men även substantiv, adjektiv och adverb) har bestämda krav på i vilken form den efterföljande nominalfrasen skall stå. Detta märker vi inte så mycket av i svenskan annat än att vissa prepositioner krävs efter vissa verb (subst, adj.) t.ex. *lyssna på musik, tänka på något, en vän till mig, avundsjuk på sina arbetskamrater*. (jfr. eng. *listen to music, think about something, a friend of mine*).

I språk som har kasus kräver dock prepositioner och verb att den efterföljande nominalfrasen står i ett visst kasus, t.ex. tyska prepositioner som styr olika kasus eller verben *danken* och *helfen* som styr dativ.

Redundans

I vissa språk markeras vissa saker mer än en gång. Detta är ju egentligen överflödigt, men kan vara bra för att säkrare föra fram budskapet. Sådana överflödiga upprepningar som krävs av ett språks grammatiska struktur kallas redundans. Ett typiskt sådant fenomen i slaviska språk är s.k. **dubbel negation**. Detta innebär att man i en nekad sats använder negerad form av alla pronomen och adverb som har en sådan form. En ordagrann översättning av en rysk sats med dubbel negation skulle t.ex. bli *Jag såg inte aldrig ingenting ingenstans* = *Jag såg aldrig någonting någonstans*.

Som synes i exemplet innebär termen 'dubbel' endast att negationen upprepas, inte att den skulle förekomma just två gånger. Dubbel negation förekommer rätt ofta i mindre vårdad engelska, t.ex. *I **don't** want **nothing** to do with it.*

Satser

En fullständig sats som kan användas som en självständig sats kallas **huvudsats**, t.ex. *Jag känner henne.*

En sats som inte kan användas självständigt utan står i ett visst förhållande till en annan sats kallas **bisats**, t.ex. *...eftersom hon bor granne med mig.*

Konjunktioner

Konjunktionerna indelas i samordnande och underordnande.⁴

Samordnande konjunktioner sammanfogar två eller flera huvudsatser med varandra, t.ex.

Underordnande konjunktioner sammanfogar bisats med huvudsats.

Samordnande konjunktioner

Samordnande konjunktioner används mellan jämbördiga och likvärdiga satser och kan sammanfoga såväl två huvudsatser som två bisatser.

- **Kopulativa** (sammanställande) konjunktioner är *och*, *samt*.

Jag frågade efter boken och bibliotekarien tog genast fram den åt mig.

Jag känner henne och jag gillar henne verkligen.

Jag sa att jag mådde illa och att jag behövde gå hem.

- **Disjunktiv** (särskiljande) konjunktion är *eller*.

Skall hon läsa en dikt eller skall han sjunga en sång?

- **Adversativa** (motställande) konjunktioner är *men*, *utan*.

Jag tror det men jag är inte säker.

Det är vanligt att någon satsdel är gemensam för de båda samordnade satserna. Denna satsdel upprepas då som regel inte i den andra av de båda satserna.

Jag frågade bibliotekarien efter boken och (jag) fick den genast av

⁴ I vissa framställningar kallas konjunktionerna sammantaget för *junktioner*. De samordnande kallas då för *konjunktioner* och de underordnande för *subjunktioner*.

henne.

Han kom inte utan (han) ringde och (han) ursäktade sig.

Om två satsers sammanfogas med den disjunktiva konjunktionen *eller* utan att någon satsdel är gemensam för de båda satserna inleds den andra satsen med adverbet *så*. Detsamma gäller om man väljer att upprepa den satsdel som är gemensam.

Pelle hade inte fått något äpple eller så hade någon tagit det ifrån honom. Pelle hade ätit upp äpplet eller tappat det. (... eller så hade han tappat det.)

Samordnande konjunktioner används också mellan jämbördiga och likvärdiga satsdelar.

Olle och Pelle plockar svampar och bär.

De rensar och lagar till svampen samma eftermiddag.

Skall Pelle eller Olle diska?

Observera att konjunktionerna i vissa sammanhang åtföljs av ett konjunktionellt adverb. I exemplen nedan finns *både* (tillsammans med konjunktionen *och*) och *varken* (tillsammans med konjunktionen *eller*). Ibland kallas denna typ av konjunktion + adverb för tvåledade konjunktioner.

Det blir både gott och nyttigt.

Varken den ene eller den andre har lust.

Underordnande konjunktioner

Underordnande konjunktioner sammanfogar bisatser med huvudsatser.

Bisatser utgör satsdelar i huvudsatser.

Bisatser kan fungera som alla olika satsdelar utom predikat.

Adverbiella bisatser

Många bisatser utgör adverbiella bestämningar till huvudsatser.

- **Temporala** bisatser (tidsbisatser) inleds med t.ex. *då, när, innan, medan*.
Du kan väl ge mig boken när du läst den.
- **Konditionala** bisatser (villkorsbisatser) inleds med t.ex. *om, ifall*.
Du måste plugga mer om du skall klara provet.
- **Finala** bisatser (avsiktsbisatser) inleds med t.ex. *för att*.
Du måste plugga mer för att du skall klara provet.
- **Kausala** bisatser (orsaksbisatser) inleds med t.ex. *eftersom, därför att, för (att)*.
Han kommer inte i dag därför att / för att / för han är sjuk.
- **Koncessiva** bisatser (medgivande bisatser) inleds med t.ex. *fastän, trots att*.
Hon gick till jobbet fastän hon var sjuk.
- **Konsekutiva** bisatser (följdbisatser) inleds med t.ex. *så att*. Om ett *så* eller *sådan* finns i huvudsatsen, inleds bisatsen endast med *att*.
Redogörelsen gick så snabbt att han inte förstod någonting.
- **Komparativa** bisatser (jämförande bisatser) inleds med t.ex. *så, såsom, liksom, ju*.
Det kommer att gå bättre på provet ju mer du pluggar.

I vissa fall åtföljs även underordnande konjunktioner av konjunktionella adverb i huvudsatsen, t.ex. åtföljs den komparativa konjunktionen *ju* av *desto*.

Ju mer du pluggar, desto bättre går det på provet.

Ett annat mycket vanligt konjunktionellt adverb i svenskan är *så*. Detta *så* har i många fall endast till uppgift att markera var den framförställda bisatsen slutar och huvudsatsen börjar.

När du ringde så satt jag och läste.

Av många anses det dock vara ett tecken på dåligt språkbruk när denna typ av *så* används för ofta.

Nominala bisatser

Andra bisatser utgör subjekt, objekt, attribut eller predikativ i huvudsatsen. Sådana bisatser kallas sammanfattande för nominala bisatser.

- **Narrativa** (berättande) bisatser inleds med konjunktion *att*.
- **Interrogativa** (frågande) bisatser inleds med konjunktionerna *om*, *huruvida*. Blanda inte ihop dessa med konditionala bisatser!

Dessa båda typer av nominala bisatser kan användas som:

- **Subjektsbisats** – en nominal (narrativ eller interrogativ) bisats utgör subjektet i en överordnad sats, t.ex.
Att han äter så mycket vitlök irriterar mig. Att jag kom för sent förvånade inte någon.
- **Objektsbisatser** – en nominal (narrativ eller interrogativ) bisats utgör objektet i en överordnad sats, t.ex.
Jag vet att hon bor här. Jag vet inte om hon bor här. Han frågade om jag hade hennes adress.
- **Satsattribut** – en nominal (narrativ eller interrogativ) bisats utgör attribut i en överordnad sats, t.ex.
Frågan om alla sökande kan antas skall behandlas på nästa institutionsmöte. Påståendet att han var skyldig ledde till hennes avgång.

Subjektsbisatser brukar som regel föregås av formellt subjekt eftersom svenskan inte gärna har alltför långa satsdelar i början av en mening. Detta kan alltså lösas så att subjektsbisatsen blir egentligt subjekt i slutet av hela meningen.

Det irriterar mig att han äter så mycket vitlök. Det förvånade inte någon att jag kom för sent.

Någon gång kan en nominal bisats även vara predikatsfylld.

Frågan är om han kan komma. Resultatet blev att han stannade hemma.

Satser av ovanstående typ är dock problematiska då det i slaviska språk anses att den understrukna bisatsen är subjekt och att i stället substantivet i meningens början är predikatsfylld. Att man anser att så är fallet beror på att predikatsfyllnaden markeras med kasusformen instrumentalis och i ovanstående satser är det *frågan* respektive *resultatet* som i de slaviska språken står i instrumentalis. Eftersom svenskan inte markerar

predikatsfyllnaden med någon ändelse brukar helt enkelt det som kommer först anses vara subjekt och det som kommer efter predikatet vara predikatsfyllnad.

Även i andra fall kan det vara svårt att avgöra vad som är predikatsfyllnad i svenskan.

Segrare är den helt okände nykomlingen Pelle Olsson.

En ryss skulle här anse att *segrare* är predikatsfyllnad.

Relativa bisatser

Relativa bisatser inleds av relativa pronomen och (pronominal)adverb.⁵ De inleds alltså inte av konjunktioner. Relativa bisatser utgör inte bestämningar till en hel huvudsats utan endast till ett ord i huvudsatsen. Detta ord är ett nomen, oftast ett substantiv, och den relativa bisatsen utgör därför ett attribut, ett s.k. relativattribut.

- Relativa pronomen är *som*, *vilken*.

Damen som du talade med i går var här i dag igen.

- Relativt possessivt pronomen är *vars*.

De barn, vars föräldrar inte kom på mötet, får ta med ett brev hem.

- Relativa tidsadverb är *när*, *då*.

Det ögonblick då han kom in genom dörren glömmer jag aldrig.

- Relativa rumsadverb är *där*, *dit*.

Huset där jag bor skall rivras. Platsen dit jag skall resa ligger inte i Grekland utan i Makedonien.

Det relativa pronomenet *som* kan i vissa fall utelämnas på svenska. Motsvarande utelämnning är dock aldrig möjlig i de slaviska språken.

Damen (som) du talade med var här i dag igen.

Det ord i huvudsatsen som har den relativa bisatsen som en bestämning, dvs. det ord i huvudsatsen som den relativa bisatsen syftar på, kallas för *korrelat*. Om korrelatet är ett mera betydelsetomt adverbial kan det ofta utelämnas i svenskan.

(På det ställe) där jag bor finns en biograf.

Denna typ av utelämnning är inte heller möjlig i de slaviska språken.

⁵ Eftersom dessa relativa ords funktion är mycket nära besläktad med konjunktionernas, kallas de alla ibland för *junktions* eller *junktorer*.

Korrelatet måste åtminstone bestå av ett demonstrativt pronominaladverb medan de relativa adverbena sammanfaller med de interrogativa (frågande).

Там, где я живу, есть кинотеатр. (Tam, gde ja živú est' kinoteátr.)
'(Där) där jag bor finns en biograf.'

Bisatsens inre struktur

Det skall särskilt framhållas att bisatsen å ena sidan som helhet utgör en satsdel i huvudsatsen, men att den å andra sidan i sig själv utgör en fullständig sats med subjekt, predikat och möjlighet till en rad andra bestämningar.

Han frågade om jag hade hans adress.
subjekt predikat objektsbisats

om jag hade hans adress.
interrogativ konjunktion subjekt predikat direkt objekt

Satsförkortningar

En bisats, precis som alla satser, måste innehålla subjekt och predikat.

Om bisatsens subjekt sammanfaller med huvudsatsens subjekt eller objekt kan i vissa fall bisatsen kortas ner till vad som kallas en satsförkortning. Subjektet stryks då i bisatsen och det finita verbet ersätts med infinitiv.

Han gick ut för att köpa en tidning. (i stället för *Han gick ut för att han skulle köpa en tidning.*)

Jag anställde henne för att göra grovjobbet. (i stället för *Jag anställde henne för att hon skulle göra grovjobbet.*)

Ett specialfall av satsförkortning utgör s.k. ackusativ med infinitiv. I denna satsförkortning har bisatsens subjekt flyttats till huvudsatsen och gjorts till objekt. Bisatsens finita verb ersätts med infinitiv direkt efter detta ackusativobjekt.

Jag såg honom gå. (i stället för *Jag såg att han gick.*)

Han uppmanade henne att ljuga. (i stället för Han uppmanade henne att hon skulle ljuga.)

För att

- final bisats (uttrycker något som skall uppnås, en målsättning)
Jag gav henne fem kronor för att hon skulle köpa en tidning åt mig.
- kausal bisats (uttrycker en orsak)
Han stannade hemma för att han mådde dåligt.
- final satsförkortning (verbet står i infinitiv och subjekt saknas)
Hon gick för att köpa en tidning.

Om

- konditional konjunktion, inleder adverbial bisats
- allmänt underordnande interrogativ konjunktion inleder nominal bisats (subjektsbisats, objektsbisats, attributsbisats)
Om jag kommer är fortfarande osäkert. Jag vet inte om jag kommer.
Frågan om du får vara med har ännu inte avgjorts.
- verbpartikel
Hon tycker om den här boken.
- prepositionsobjekt
De pratade om semestern.

Skulle

- konditionalis
Det skulle verkligen vara trevligt.
- futurum preteriti
Han sade att han skulle komma.

Förkortningar och tecken

bu.	bulgariska
eng.	engelska
fi.	finska
gr.	grekiska
mk.	makedonska
no.	norska
pl.	polska
ry.	ryska
sln.	slovenska
slk.	slovakiska
sv.	svenska
tj.	tjeckiska
tu.	turkiska
uk.	ukrainska

↗	högre stil
↗↗	mycket hög stil, ålderdomligt
↘	lägre stil, vardagligt talspråk, någorlunda accepterat i normalspråket
↘↘	mycket låg stil, grövre talspråk, ej accepterat i normalspråket
>	har utvecklats till
<	har utvecklats från

Register

- abstrakta, 35
- accent, 19
- ackusativ, 33
- ackusativ med infinitiv, 66
- adjektiv, 36
- adjektivattribut, 56
- ackusativobjekt, 53
- adjektivfras, 58
- adverb, 37
- adverbattribut, 56
- adverbfras, 58
- adverbial, 55
- adverbiella bisatser, 63
- adversativa konjunktioner, 61
- affix, 29
- affrikator, 15
- agent, 68
- agent, 55
- agglutination, 27
- aktivum, 45
- akustisk fonetik, 10
- allofoner, 18
- allomorf, 30
- alveolara, 15
- analytisk, 26, 44
- analytiska, 27
- andra person, 43
- animat, 32
- animathet, 32
- antonym, 6
- apikala ljud, 14
- appellativer, 36
- apposition, 56
- artikulationsställe, 14
- artikulationssätt, 14
- artikulator, 14
- artikulatorisk fonetik, 10
- artnamn, 36
- aspekt, 48
- assimilation, 21
- attribut, 56
- auditiv fonetik, 10
- avledning, 25
- avljud, 23
- avsiktsbisatser, 63
- baklängesordböcker, 8
- bakre, 16
- baltiska, 3
- berättande bisatser, 64
- besjälad, 32
- bestämmdhet, 33
- betoning, 19
- bilabiala, 15
- bisats, 61
- bosniska, 3
- broad transcription, 13
- bulgariska, 3
- böjning, 25
- comment, 33
- countables, 35
- dativ, 33, 34
- dativobjekt, 54
- deklination, 25
- deltal, 42
- demonstrativa pronomen, 40
- demonstrativa räkneord, 42
- dental, 14
- deponens, 46
- deskriptiv, 2
- diakritiska tecken, 22
- diakron, 9
- diates, 45
- digrafer, 22
- diminutiv, 30
- direkt objekt, 53
- disjunktiv konjunktion, 61
- dorsala ljud, 14
- dualis, 32, 43

dubbel negation, 59
 dåtid, 44
 efterled, 29
 egennamn, 34
 egentligt subjekt, 52
 emfatisk omskrivning, 52
 ental, 32
 epitet, 56
 estniska, 4
 etymologi, 9
 femininum, 32
 final bisats, 69
 final satsförkortning, 69
 finala bisatser, 63
 finit, 46
 finska, 4
 flertal, 32
 flexion, 27
 flyktig vokal, 24
 fogmorfem, 30
 fonem, 18
 fonetik, 4, 10
 fonologi, 4, 18
 formellt subjekt, 52
 formlära, 25
 framtid, 44
 fraser, 57
 fri variation., 18
 frikativor, 15
 frågande bisatser, 64
 frågande pronomen, 41
 främre, 16
 fullbordad, 48
 futurum, 44
 futurum exaktum, 44
 futurum preteriti, 44, 69
 följd-bisatser, 63
 förfluten tid, 44
 förhoppning, 44
 förled, 29
 första person, 43
 försvagning, 20
 genitiv, 33, 34
 genitivattribut, 56
 genus, 31
 geografiska namn, 34
 germanska, 3
 glides, 13
 gradadverb, 37
 gradadverbial, 55
 grafem, 21
 grundtal, 42
 gruppräkneord, 42
 halv vokaler, 13
 hjälpverb, 47, 68
 homofoner, 6
 homografer, 6
 homonymi, 6; fullständiga
 homonymer, 6
 huvudsats, 61
 höga, 16
 högsorbiska, 3
 imperativ, 44
 imperfekt, 44
 imperfektiv, 48
 inanimat, 32
 indefinita pronomen, 41
 indikativ, 44
 indirekt objekt, 68
 indirekt objekt, 54
 infinit, 46
 infinitiv, 46
 infinitivattribut, 56
 infinitivfras, 58
 infinitivfraser, 68
 infix, 29
 innehållsattribut, 56
 instrumentalis, 34
 interjektioner, 50
 interpunktion, 23
 interrogativ konjunktion, 69
 interrogativa bisatser, 64

interrogativa pronomen, 41
 interrogativa räkneord, 42
 intransitiva, 53
 IPA, 11
 jämförande bisatser, 63
 kasus, 33
 kausal bisats, 69
 kausala bisatser, 63
 klitikor, 20
 klitiska, 39
 klusiler, 15
 kollektiva, 35
 komparation, 26, 37
 komparativ, 37
 komparativ bisats, 68
 komparativ lingvistik, 2
 komparativa bisatser, 63
 komparativt adverbial, 68
 komplementär distribution, 18
 koncessiva bisatser, 63
 konditional konjunktion, 69
 konditionala bisatser, 63
 konditionalis, 45, 69
 kongruens, 58
 konjugation, 25
 konjunktionella adverb, 37
 konjunktionellt adverb, 62
 konjunktioner, 49, 61
 konjunktiv, 44
 konkreta, 35
 konsekutiva bisatser, 63
 konsonanter, 13
 konsonantväxlingar, 23
 kontrastiv lingvistik, 2
 kopula, 48
 kopulativa konjunktioner, 61
 koronala ljud, 14
 korrelat, 65
 kroatiska, 3
 kvantitet, 17
 labiala, 14
 labiala ljud, 14
 labiodentala, 15
 lateraler, 15
 lettiskan, 3
 lexikografi, 6
 lexikologi, 6
 lingvistik: komparativ, 2;
 kontrastiv, 2
 litauiskan, 3
 ljudlära, 18
 ljudväxlingar, 23
 lokativ, 34
 låga, 16
 lågsorbiska, 3
 makedonska, 3
 maskulinum, 32
 massord, 35
 medgivande bisatser, 63
 medium, 45
 mjuka, 15
 modala hjälpverb, 47
 modus, 44
 moldaviska, 4
 morfem, 29
 morfologi, 4
 morfologi, 25
 morfonologi, 4
 morfonologi, 23
 motställande konjunktioner, 61
 muljerade, 15
 multiplikativa adjektiviska
 räkneord, 42
 multiplikativa adverbiala
 räkneord, 42
 måttsadverbial, 55
 måttsattribut, 56
 narrativa bistaser, 64
 narrow transcription, 13
 nasala ljud, 14
 nasaler, 16
 negationens genitiv, 34

negativ komparation, 37
 negerade pronomen, 41
 neutrum, 31
 nomen, 25
 nominala bisatser, 64
 nominala satser, 51
 nominalböjning, 25
 nominalfras, 57
 nominativ, 33
 nominativ, 33
 numerus, 32, 43
 nutid, 44
 obestämda pronomen, 41
 obestämda räkneord, 42
 obetonade småord, 20
 objekt, 53
 objektiv predikatsfyllnad, 57
 objektsbisatser, 64
 obstruenter, 14
 ofullbordad, 48
 omljud, 23
 omständighetsadverbial, 55
 opersonliga konstruktioner, 51
 opersonliga satser, 52
 opersonligt subjekt, 52
 orala ljud, 14
 ordbildning, 25
 ordklass, 51
 ordningstal, 42
 orsaksbisatser, 63
 ortnamn, 34
 ortoepiska, 7
 ortografi, 4
 ortografi, 21
 orundade, 16
 palatala, 15
 palataliserade, 15
 palatalisering, 23
 partikelverb, 54
 partitiv genitiv, 34
 passivbildande hjälpverb, 47
 passivum, 45
 perfekt, 44
 perfekt particip, 46
 perfektiv, 48
 perifrastiskt, 45
 person, 43
 personliga pronomen, 38
 personnamn, 34
 plural, 32, 43
 plurale tantum, 33
 pluskvamperfekt, 44
 polska, 3
 positiv, 37
 possessiv, 33
 possessiv genitiv, 34
 possessiva pronomen, 39
 postpositioner, 49
 pragmatik, 9
 predikat, 51
 predikativer, 51
 predikativer, 56
 predikativt attribut, 69
 predikativt attribut, 57
 predikatsfyllnad, 48
 predikatsfyllnad, 56
 prefigerade verb, 54
 prefix, 29
 prepositioner, 49
 prepositionsattribut, 56
 prepositionsfras, 58
 prepositionsobjekt, 68, 69
 prepositionsobjekt, 54
 presens, 44
 presens gerundium, 47
 presens particip, 46
 preskriptiv, 1
 preteritum, 43, 44
 preteritum particip, 46
 primära prepositioner, 49
 progressiv, 21
 pronomen, 38

pronominaladverb, 41
 propria, 34
 purism, 1
 pågående aspekt, 48
 reale, 32
 reciprok, 45
 reciproka pronomen, 40
 reduktion, 20
 redundans, 59
 reflexiva pronomen, 40
 reflexive tantum, 46
 reflexivum, 45
 regressiv, 21
 rektion, 34
 rektion, 59
 relativa bisatser, 65
 relativa pronomen, 41, 65
 relativa rumsadverb, 65
 relativa tidsadverb, 65
 relativattribut, 56
 relativt bisats, 68
 relativt possessivt pronomen, 65
 rema, 33
 resonansrummet, 14
 romani, 4
 romanska, 4
 rot, 29
 rumsadverb, 37
 rumsadverbial, 55
 rumänska, 4
 rundade, 16
 rusinska, 3
 ryska, 3
 räkneord, 42
 rättskrivning, 21
 samiska, 4
 sammanställande konjunktioner,
 61
 sammansättningar, 30
 samordnande konjunktioner, 61
 satsadverb, 37
 satsadverbial, 55
 satsattribut, 56, 64
 satsdel, 51
 satsförkortningar, 66
 satslära, 51
 satsperspektiv, 33
 sekundära prepositioner, 49
 semantik, 5
 serbiska, 3
 serbokroatiska, 3
 sexus, 31
 sibilanter, 15
 singular, 32, 43
 slovakiska, 3
 slovenska, 3
 slutljudsskärpning, 21
 slutna, 16
 slutna ordklasser, 29
 sonoranter, 13
 species, 33
 spiranter, 15
 spridning, 21
 styckord, 35
 styrning, 59
 subjekt, 52
 subjektiv predikatsfyllnad, 57
 subjektsbisatser, 64
 subjektslösa satser, 52
 substantiv, 31
 substantiverade adjektiv, 37
 suffix, 29
 superlativ, 37
 supinum, 47
 suppletiv, 28
 suppletivism, 30
 sydslaviska, 3
 synkron, 9
 synonymi, 5
 syntax, 4
 syntax, 51
 syntetisk, 26, 44

syntetiska, 27
särskiljande konjunktion, 61
sättsadverb, 37
sättsadverbial, 55
talsubstantiv, 42
tema, 33
temporala bisatser, 63
temporala hjälpverb, 47
tempus, 44
tidsadverb, 37
tidsadverbial, 55
tidsbisatser, 63
tingbetecknande, 32
tjeckiska, 3
tonande ljud, 14
tonlösa ljud, 14
topic, 33
totala pronomen, 41
transitiva, 53
transitivitet, 53
tredje person, 43
tremulanter, 15
trigraf, 22
tryckaccent, 19
turkiska, 4
tvåledade konjunktioner, 62
tvåtal, 32
ukrainska, 3
uncountables, 35
underordnande konjunktioner,
62
ungerska, 4
uppmanningsform, 44
utpekande pronomen, 40
utrum, 31
uttalslära, 10
uvulara, 15
valens, 7
varelsebetecknande, 32
velara, 15
verb, 43
verbalsubstantiv, 46
verbfras, 58
verbpartikel, 69
villkor, 44
villkorsbisatser, 63
vitryska, 3
vokaler, 13
vokalväxlingar, 23
vokativ, 34
västslaviska, 3
ämnesnamn, 36
ändelse, 29
önskan, 44
öppna, 16
öppna ordklasser, 28
östslaviska, 3